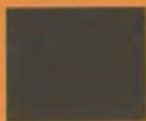

Gilles Deleuze

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

G. Deleuze: Γράμμα για μια δριμεία κριτική • *A. Negri*: Το χρονικό ενός περάσματος • *G. Agamben*: Ντελέζ • *G. Deleuze-F. Guattari*: Νομαδολογία • *G. Deleuze*: Για τον Φελίξ • *A. Negri*: Χάοςμος • *F. Berardi-«Bifo»*: Χαρτογραφώντας δρόμους που ανοίγονται •

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Gilles Deleuze

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

G. Deleuze: Γράμμα για μια δριμεία κριτική • A. Negri:
Το χρονικό ενός περάσματος • G. Agamben: Ντελέζ •
G. Deleuze-F. Guattari: Νομαδολογία • G. Deleuze: Για
τον Φελίξ • A. Negri: Χάοςμος • Franco Berardi-«Bi-
fo»: Χαρτογραφώντας δρόμους που ανοίγονται •

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΗ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

Η παρούσα έκδοση ετοιμάστηκε από τον Παναγιώτη Καλαμαρά στο εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας τον Φλεβάρη του 2001. Κυκλοφόρησε στην πόλη της Αθήνας σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων με τη χρήση να είναι ελεύθερη για τους σκοπούς του κοινωνικού ανταγωνιστικού κινήματος και τη θερμή παράκληση να αναφέρονται οι πηγές.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

του Giuseppe Caccia

«Ο Ντελέζ είναι νεκρός, όλα είναι δυνατά!», έτσι είχε γραφτεί με κόκκινο σπραϊή σ' ένα τοίχο του πανεπιστημίου στο Jussieu, τις πιο θερμές μέρες της κοινωνικής εξέγερσης εναντίον του σχεδίου Ζυπέ, τον περασμένο Δεκέμβρη [1995]. Μια περίεργη σύμπτωση, «μια ζαριά» που θα έλεγε ο φιλόσοφος: μερικές μέρες μετά το θάνατό του, στην πόλη του, εξερράγη το πρώτο μεγάλο μαζικό κίνημα που, με μια απροσδόκητη ριζοσπαστικότητα, κατάφερε να αναχαιτίσει τη νεοφιλελεύθερη αντιεπανάσταση που εδώ και δεκαπέντε χρόνια, σ' αυτό το μέρος, φαινομενικά έμοιαζε ακαταμάχητη. Είναι η νίκη του «άκαρου», η επιδρομή του συμβάντος στην κανονικοποιημένη καθημερινότητα. Οι «νέοι φιλόσοφοι» που ο Ντελέζ τόσο αντιπάλεψε τα χρόνια που μόλυναν την ατμόσφαιρα, αλαζόνες γνυνδοί των υπερόχων πεπρωμένων της καπιταλιστικής μεταμοντερνικότητας, τραυλίζουν σήμερα στις τηλεοπτικές οθόνες, παραληρώντας για ένα «κίνημα που υπερασπίζεται τα προνόμια». Σωπάστε και λίγο, τουλάχιστον από σεμνότητα!

Η εξέγερση που, μπλοκάροντας την κινητικότητα, για 25 μέρες έπληξε τη μηχανή της καπιταλιστικής κοινωνικής παραγωγής, είναι η «απραγματοποίητη» επανάσταση της ζωής, η κραταιά επιβεβαίωση εκ μέρους της σύνθετης κοινωνικής εργασίας, του αναπαλλοτρίωτου δικαϊωμάτιός της στην απελευθέρωση του χρόνου και στην απόσπαση προσόδου από την καπιταλιστική προσταγή.

Οι μορφές του αγώνα για πρώτη φορά προσαρμόστηκαν στη νέα οργάνωση της παγκοσμιοποιημένης κοινωνικής παραγωγής, δικτυωμένης και επικοινωνιακής· μοιάζει λες κι αυτός ο θερμός «γαλλικός Δεκέμβρης» να αρχίζει να υποδηλώνει μερικά από τα «νέα όπλα» που, μαζί με τον Ντελέζ, αναζητούμε. Γι' αυτόν και τον Γκουατταρί, ένα από τα πολλαπλά επίπεδα της πρακτικής θεωρίας, ίσως το πιο σημαντικό, ήταν πάντοτε εκείνο που διακατεχόταν από μια ηθικο-πο-

λιτική τάση: η ακριβής έρευνα της συγκροτημένης σχέσης της φιλοσοφίας με τη μη-φιλοσοφία που —στο Τι είναι η φιλοσοφία;— αυτοί εκφράζουν ως «γίνεσθαι πάντοτε διπλό, γίνεσθαι διφορούμενο που συγκροτεί το μελλοντικό λαό και τη νέα γη». Ως εκ τούτου «ο φιλόσοφος οφείλει να γίνει μη φιλόσοφος, μέχρις ότου η μη φιλοσοφία να γίνει η γη και ο λαός της φιλοσοφίας» (σ. 105).

Το κείμενο που δημοσιεύουμε εδώ ολόκληρο, είναι ένα άρθρο του Ζύλ Ντελέζ που κυκλοφόρησε το 1990 με τίτλο «Υπερόγραφο για τις Κοινωνίες του Ελέγχου». Συνδέεται καθ' ολοκληρίαν με τους άξονες της σκέψης που εγκαινίασε το 1980 το βιβλίο Χίλια Επίπεδα, την απόπειρα δηλαδή άρθρωσης μιας οντολογικής κατανόησης της μεταμοντερνικότητας. Την αφετηρία πρόσφερε μια φουκωϊκή υπόθεση για το πέρασμα από τις κοινωνίες της κυριαρχίας» σ' εκείνες της «πειθαρχίας», και απ' αυτές στις «κοινωνίες του ελέγχου». Αν με τον ορισμό της πρώτης μετάβασης ασχολήθηκε ευρέως ο Μισέλ Φουκώ, δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για την τελευταία μορφή, που απλώς υπαινίσσεται το έργο του. Τι είναι οι «κοινωνίες του ελέγχου»; Ούτε λίγο ούτε πολύ —παρρηϊεί ο Ντελέζ— οι κοινωνίες στις οποίες ζούμε: πρόκειται για το σενάριο της μαρξιστικής «πραγματικής υπαγωγής» της ζωντανής εργασίας και ολόκληρης της κοινωνίας στην κεφαλαιοκρατική σχέση, τη μορφή που αυτή προσλαμβάνει από την οπτική γωνία της παραγωγικής οργάνωσης και του «μεταφορντισμού», όρος σήμερα της μόδας στον οποίο λίγο-πολύ όλοι αναφέρονται, ενώ, μέχρι πριν από λίγους μήνες, κάτι τέτοιο θεωρούνταν περίπου βλασφημία. Η εποχιακή μετάβαση στην οποία βρισκόμαστε, επενδύει κάθε διάσταση της ύπαρξης, κάθε πεδίο της γνώσης· η προσπάθεια κατανόησης και η ενεργός τροποποίηση των συνηθισμένων μας παραδειγμάτων που απαιτείται, είναι τεράστιες. Μετά τον ορισμό —που δόθηκε στα Χίλια Επίπεδα— μιας υλιστικής θεωρίας της κοινωνικής ύπαρξης, ο Ντελέζ επιφορτίζεται εδώ με το καθήκον να ορίσει μερικές συντεταγμένες για την ερμηνεία των αλλαγών του παρόντος, και τον σχεδιασμό ενός ουσιαστικού προγράμματος εργασίας. Αλλά αυτό που δεσπόζει στην έρευνά του είναι το χαρούμενο πάθος για την επιβεβαίωση της ζωής. Αυτό που λέει κατ' ουσίαν είναι ότι αυτή, είτε μας αρέσει είτε όχι, είναι η πραγματικότητα στην οποία ζούμε πάνω σ' αυτό το έδαφος πρέπει να αναμετρηθεί η παρα-

γωγή της ανταγωνιστικής υποκειμενικότητας, η πολιτική που θέλει να είναι συστατική πράξη της ελευθερίας.●

Το εισαγωγικό κείμενο του G. Caccia δημοσιεύθηκε στην ιταλική επιθεώρηση Derive Approdi, τεύχος 9/10, Φλεβάρης 1996, στα πλαίσια ενός μικρού αφιερώματος στη μνήμη του Z. Ντελέζ.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

του *Gilles Deleuze*

I. Ιστορία

Ο Φουκώ τοποθέτησε τις *πειθαρχικές κοινωνίες* ανάμεσα στον 18ο και 19ο αιώνα· στο απώγειο τους έφτασαν στις αρχές του 20ου. Προχώρησαν στην οργάνωση των μεγάλων χώρων εγκλεισμού. Το άτομο δεν σταματά να περνά από τον ένα κλειστό χώρο στον άλλο, που ο καθένας έχει τους δικούς του νόμους: κατ' αρχάς η οικογένεια, μετά το σχολείο («δεν είσαι πια στην οικογένεια»), μετά ο στρατώνας («δεν είσαι πια στο σχολείο»), μετά στο εργοστάσιο, κάθε τόσο το νοσοκομείο, τελικά η φυλακή, ο κατ' εξοχήν χώρος εγκλεισμού. Είναι η φυλακή που χρησιμεύει ως αναλογικό υπόδειγμα: ο πρωταγωνιστής της ταινίας του Ροσελίνι *Ευρώπη 51* μπορεί να αναφωνήσει όταν βλέπει τους εργάτες, «πίστεψα ότι έβλεπα καταδίκους ...». Ο Φουκώ ανέλυσε πολύ καλά το ιδανικό πρότυπο του χώρου εγκλεισμού, ιδιαίτερος ορατό στο εργοστάσιο: συγκέντρωση· κατανομή στον χώρο· οργάνωση του χρόνου· συγκρότηση μέσα στο χώρο-χρόνο μιας παραγωγικής δύναμης, της οποίας το συνολικό αποτέλεσμα οφείλει να υπερτερεί του αθροίσματος των επιμέρους δυνάμεων. Αλλά αυτό που ο Φουκώ επίσης γνώριζε, ήταν η βραχύτητα αυτού του υποδείγματος: ακολούθησαν οι *κοινωνίες της κυριαρχίας*, στις οποίες αντικείμενο και λειτουργίες ήταν κάτι διαφορετικό (να φορολογήσουν μάλλον παρά να οργανώσουν την παραγωγή, να αποφασίζουν μάλλον για το θάνατο παρά για τη διαχείριση της ζωής)· η μετάβαση δρομολογείται προοδευτικά και φαίνεται πως ο Ναπολέων έκανε πράξη τη μεγάλη μεταστροφή από τη μια κοινωνία στην άλλη. Αλλά οι πειθαρχήσεις γνώρισαν με τη σειρά τους την κρίση προς όφελος των νέων δυνάμεων που έμπαιναν αργά στη θέση τους, επιταχυνόμενες μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: οι πειθαρχικές κοινωνίες είναι ήδη κάτι που δεν υπάρχει, κάτι που σταμάτησε να υπάρχει. Βρισκόμαστε σε μια γεν·

κευμένη κρίση όλων των χώρων εγκλεισμού, φυλακή, νοσοκομείο, εργοστάσιο, σχολείο και οικογένεια. Η οικογένεια είναι ένα «στεγανό» σε κρίση, όπως όλα τα άλλα στεγανά, σχολικά, επαγγελματικά κλπ. Οι αρμόδιοι υπουργοί δεν σταματούν να αναγγέλουν τις θεωρούμενες σαν αναγκαίες μεταρρυθμίσεις. Ν' αλλάξει το σχολείο, το εργοστάσιο, το νοσοκομείο, ο στρατός, η φυλακή: αλλά ο καθένας γνωρίζει ότι αυτοί οι θεσμοί τελειώνουν, το μάλλον ή ήττον, μακροπρόθεσμα. Πρόκειται μονάχα για τη διαχείριση των αγωνιών τους και για τη διατήρηση απασχολημένου του πλήθους, μέχρι την εγκατάσταση των νέων δυνάμεων που ήδη κρούουν τη θύρα. Είναι οι *κοινωνίες του ελέγχου* που έρχονται να αντικαταστήσουν τις πειθαρχικές κοινωνίες. Ο «έλεγχος» είναι το όνομα που ο Μπάρουζ πρότεινε για να περιγράψει αυτό το νέο τέρας, που και ο Φουκώ αναγνωρίζει ως το προσεχές μέλλον μας. Επίσης ο Paul Virilio δεν σταματά να αναλύει τις υπερταχείες μορφές ελέγχου στον ανοιχτό χώρο, που αναπληρώνουν τις παλιές πειθαρχικές λειτουργίες σ' ένα κλειστό σύστημα. Δεν είναι ανάγκη να θυμηθούμε τα ασυνήθιστα φαρμακευτικά προϊόντα, τους πυρηνικούς σχηματισμούς, τα γενετικά πειράματα, όσο και αν ήταν προορισμένα να παρέμβουν στη νέα διαδικασία. Δεν είναι ανάγκη να διερωτηθούμε ποιο ήταν το πιο σκληρό καθεστώς ή το πιο ανεκτικό, γιατί στο καθένα απ' αυτά συγκρούονται ελευθερίες και υποδουλώσεις. Παραδείγματος χάριν, μέσα στην κρίση του νοσοκομείου ως χώρου εγκλεισμού, οι κλινικές της γειτονιάς, το «day-hospital, η κατ' οίκον νοσηλεία, μπορεί να σηματοδοτούν μια νέα ελευθερία, αλλά μπορεί επίσης να αποτελέσουν μέρος των μηχανισμών ελέγχου που θα ανταγωνιστούν τις πιο σκληρές μορφές εγκλεισμού. Δεν είναι η ώρα ούτε να κλάψουμε, ούτε να ελπίσουμε, χρειάζεται μάλλον να αναζητήσουμε νέα όπλα.

II. Λογική

Οι διαφορετικοί «εγκλεισμοί» ή χώροι εγκλεισμού μέσω των οποίων περνά το άτομο, είναι ανεξάρτητες μεταβλητές: κάθε φορά εικάζεται ότι ξαναρχίζουμε από το μηδέν, και παρότι υπάρχει μια κοινή γλώσσα σ' όλους αυτούς τους χώρους, αυτή είναι *αναλογική*. Τόσο που οι διαφορετικοί «ελεγχόμενοι» είναι εξαρτημένες μεταβλητές που σχηματίζουν ένα σύστημα ευμετάβλητης

γεωμετρίας, του οποίου η γλώσσα είναι *ψηφιακή* (κάτι που δεν σημαίνει ότι είναι απαραίτητως δυαδική). Οι εγκλεισμοί είναι *καλούπια*, ευδιάκριτα προπλάσματα, ενώ οι έλεγχοι είναι ένας *μετατονισμός*, σαν ένα αυτοπαραμορφούμενο πρόπλασμα που αλλάζει συνεχώς από τη μια στιγμή στην άλλη, ή σαν ένα κόσκινο του οποίου οι τρύπες διαφέρουν η μία από την άλλη. Αυτό το βλέπεις καλά στο ζήτημα των μισθών: το εργοστάσιο ήταν ένα σώμα που έφερνε τις εσωτερικές του δυνάμεις σ' ένα σημείο ισορροπίας, το υψηλότερο δυνατό για την παραγωγή, το χαμηλότερο δυνατό για τους μισθούς· αλλά στην κοινωνία του ελέγχου, η επιχείρηση υποκατέστησε το εργοστάσιο, και η επιχείρηση είναι μία ψυχή, ένα αέριο. Χωρίς αμφιβολία το εργοστάσιο γνώριζε ήδη το σύστημα των επιβραβεύσεων, αλλά η επιχείρηση δουλεύει βαθύτερα για να επιβάλλει τον μετατονισμό κάθε μισθού, σε συνθήκες αδιάκοπης αστάθειας που συμβαίνουν μέσω προκλήσεων, διαγωνισμών και συναντήσεων υπερβολικά αστείων. Αν τα τηλεοπτικά παιχνίδια έχουν τόση επιτυχία, είναι γιατί εκφράζουν πλήρως την κατάσταση στις επιχειρήσεις. Το εργοστάσιο συγκροτούσε τα άτομα σε σώμα, προς διπλό όφελος των αφεντικών που επιτηρούσαν κάθε στοιχείο εντός της μάζας και των συνδικάτων που κινητοποιούσαν μια μάζα αντίστασης· αλλά η επιχείρηση δεν σταματά να εισαγάγει μια ανελέητη αντιπαλότητα σαν θεραπευτική άμιλλα, κατ' εξοχήν αιτία που αντιπαραθέτει τα άτομα μεταξύ τους και διαπερνά το καθένα χωριστά, κατακερματίζοντάς τα. Η μετατονική αρχή «μισθός ανάλογα με την αξία» δεν παραλείπει να δελεάζει και αυτή την ίδια την εθνική εκπαίδευση: πράγματι όπως η επιχείρηση αντικαθιστά το εργοστάσιο, η *διαρκής εκπαίδευση* τείνει να αντικαταστήσει το *σχολείο* και ο συνεχής έλεγχος παίρνει τη θέση των εξετάσεων. Αυτό είναι το πιο σίγουρο σύστημα για να συνδεθεί το σχολείο με την επιχείρηση.

Στις πειθαρχικές κοινωνίες κάτι τέτοιο δεν σταμάτησε ποτέ να ξαναρχίζει (από το σχολείο στον στρατώνα, από τον στρατώνα στο εργοστάσιο), ενώ στις κοινωνίες του ελέγχου δεν σταμάτησε ποτέ, με τίποτα, όσον αφορά την επιχείρηση, την εκπαίδευση, τη στρατιωτική θητεία. Αυτές είναι ευμετάβλητες και συνυπάρχουσες καταστάσεις του ίδιου μετατονισμού, σαν ένα οικουμενικό σύστημα παραμόρφωσης. Ο Κάφκα που βρέθηκε στο μεταίχιμο των δύο τύπων της κοινωνίας, περιέγραψε στη *Δίκη* τις πιο φο-

βερές δικαστικές μορφές: *Η φαινομενική απαλλαγή* των πειθαρχικών κοινωνιών (ανάμεσα σε δύο εγκλεισμούς) και η *απεριόριστη αναστολή* των κοινωνιών του ελέγχου (σε μια συνεχή ποικιλία), είναι δύο πολύ διαφορετικοί τρόποι δικαστικής ζωής, και αν ο δικός μας νόμος είναι διατακτικός, ευρισκόμενος ο ίδιος σε κρίση, αυτό οφείλεται στο ότι εγκαταλείπουμε μια κατάσταση για να μπούμε σε μια άλλη. Οι πειθαρχικές κοινωνίες έχουν δύο πόλους: την υπογραφή που υποδηλώνει το *άτομο* και τον αριθμό μητρώου που υποδηλώνει τη θέση του σε μια *μάζα*. Οι πειθαρχικές κοινωνίες δεν γνώρισαν ποτέ μια ασυμβατότητα ανάμεσα ο' αυτούς τους δύο, η εξουσία βρίσκεται ταυτοχρόνως να είναι μαζοποιητική και εξατομικευτική, δηλαδή συνθέτει ως σώμα εκείνους στους οποίους ασκείται και διαμορφώνει την ατομικότητα οποιουδήποτε μέλους αυτού του σώματος (ο Φουκώ είδε τις απαρχές αυτής της διπλής μέριμνας στην ποιμενική εξουσία του παπά – το ποίμνιο και το καθένα από τα ζώα – αλλά η κοσμική εξουσία προσπάθησε με τη σειρά της με άλλα μέσα να γίνει «ποιμενική», λαϊκή). Στις κοινωνίες του ελέγχου, αντιθέτως, το ουσιώδες δεν είναι πια ούτε μια υπογραφή ούτε ένας αριθμός, αλλά ένα ψηφίο: το ψηφίο είναι ένας *mot de passe* [λέξη-κλειδί με την έννοια του *pass-word*, του κωδικού πρόσβασης σ.τ.Μ.] ενώ οι πειθαρχικές κοινωνίες είναι ρυθμισμένες βάσει ενός *mot d'ordre* [λέξη-κλειδί με την έννοια του *slogan*, του συνθήματος σ.τ.Μ.] τόσο από την άποψη της ενσωμάτωσης, όσο και της αντίστασης. Η ψηφιακή γλώσσα του ελέγχου είναι φτιαγμένη από ψηφία που σηματοδοτούν ή την πρόσβαση στην πληροφόρηση, ή την απόρριψη. Δεν βρισκόμαστε πλέον μπροστά στο ζεύγος *μάζα/άτομο*. Τα άτομα δημιουργούνται από τις «διαιρέσεις» και οι *μάζες* από τα στατιστικά δείγματα, τα δεδομένα, τις αγορές ή τις «τράπεζες πληροφοριών». Είναι ίσως το χρήμα που εκφράζει καλύτερα τη διάκριση μεταξύ των δύο κοινωνιών, αφού η πειθαρχία πάντοτε σχετιζόταν με το τυπωμένο νόμισμα που επανεπιβεβαίωνε τον χρυσό ως αξία αναφοράς, ενώ ο έλεγχος παραπέμπει σε κυμαινόμενες ισοτιμίες, ρυθμιζόμενες σύμφωνα με την τιμή που επιβάλλεται από μια ομάδα δεδομένων νομισμάτων. Ο νομισματικός γερο-τυφλοπόντικας είναι το ζώο των χώρων εγκλεισμού, ενώ το ερπετό εκείνο των κοινωνιών του ελέγχου. Πέρασαμε από το ένα ζώο στο άλλο, από τον τυφλοπόντικα στο ερπετό, στο καθεστώς στο οποίο ζούμε, αλλά επίσης στον

τρόπο ζωής μας και στις σχέσεις μας με τους άλλους. Ο άνθρωπος των πειθαρχήσεων ήταν ένας ασυνεχής παραγωγός ενέργειας, ενώ ο άνθρωπος του ελέγχου είναι μάλλον κυματοειδής, αγγελιαφόρος σε τροχιά συνεχούς φάσματος. Γι' αυτό το surf έχει ήδη αντικαταστήσει τα παλιά αθλήματα.

Είναι εύκολο να αντιστοιχίσουμε σε κάθε κοινωνία τύπους μηχανών, όχι γιατί οι μηχανές είναι προδιοριστικός παράγων, αλλά γιατί εκφράζουν εκείνες τις κοινωνικές που είναι ικανές να τις γεννήσουν και να τις χρησιμοποιήσουν. Οι παλιές κοινωνίες της κυριαρχίας χειρίζονταν απλές μηχανές, μοχλούς, τροχαλίες, ρολόγια' ενώ οι πιο πρόσφατες πειθαρχικές κοινωνίες είχαν για εξοπλισμό τις μηχανές ενέργειας, με τον παθητικό κίνδυνο της εντροπίας και τον ενεργητικό κίνδυνο του σαμποτάζ' στις κοινωνίες του ελέγχου λειτουργούν μηχανές τρίτου τύπου, μηχανές πληροφορικής και υπολογιστές, στις οποίες ο παθητικός κίνδυνος είναι το θόλωμα του μυαλού και ο ενεργητικός εκείνος της πειρατείας και της εισαγωγής των ιών. Δεν πρόκειται να υπάρξει μια τεχνολογική εξέλιξη χωρίς να συμβεί μια βαθιά μετάλλαξη του καπιταλισμού. Είναι ένας μετασχηματισμός ήδη αρκετά γνωστός, που μπορεί να συγκεφαλαιωθεί ως εξής: ο καπιταλισμός του ΧΙΧ αιώνα είναι αυτός της συγκέντρωσης, τόσο της παραγωγής όσο και της ιδιοκτησίας. Ανήγειρε λοιπόν το εργοστάσιο ως τόπο εγκλεισμού, όντας ο καπιταλιστής ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής, αλλά επίσης, προοδευτικά, και άλλων χώρων που τους αντιλαμβάνεται με ανάλογο τρόπο (το οικογενειακό σπίτι του εργάτη, το σχολείο). Όσο για την αγορά, αυτή κατακτήθηκε τόσο με την εξειδίκευση, όσο και με τη δημιουργία αποικιών και τη μείωση του κόστους παραγωγής. Αλλά στις σημερινές συνθήκες, ο καπιταλισμός δεν ασχολείται πια με την παραγωγή, που συχνά εξορίζεται στις περιφέρειες του τρίτου κόσμου, ακόμα και στις σύνθετες μορφές του υφαντουργικού, μεταλλουργικού και πετροχημικού τομέα. Είναι ένας καπιταλισμός της ανώτερης τάξης της παραγωγής. Δεν αγοράζει πια πρώτες ύλες για να τις μεταπουλήσει ως τελικά προϊόντα: αγοράζει αντιθέτως τελικά προϊόντα ή συγκεντρώνει ξεχωριστά κομμάτια. Αυτό που θέλει να πουλήσει είναι οι υπηρεσίες, αυτό που θέλει να αποκτήσει είναι μετοχές. Δεν είναι πια ένας καπιταλισμός για την παραγωγή, αλλά για το προϊόν, δηλαδή για την πώληση και την αγορά. Αυτός είναι επίσης κατ' ουσίαν διάχυτος, με το εργοστάσιο να πα-

ραχωρεί τη θέση του στην επιχείρηση. Η οικογένεια, το σχολείο, ο στρατός, το εργοστάσιο δεν είναι πια τα διακριτά αναλογικά περιβάλλοντα που συγκλίνουν προς έναν ιδιοκτήτη, το κράτος ή την ιδιωτική εξουσία, αλλά ψηφιακές φιγούρες, παραμορφώσιμες και μετασχηματιζόμενες, αυτής της ίδιας της επιχείρησης που δεν διαθέτει τίποτα άλλο από μετόχους. Ακόμη και η τέχνη άφησε τους χώρους εγκλεισμού για να μπει στα ανοιχτά κυκλώματα των τραπεζών.

Η κατάκτηση της αγοράς πραγματοποιείται με την απόκτηση του ελέγχου και όχι πλέον με τη διαμόρφωση της πειθαρχίας, μάλλον με τη σταθεροποίηση των ανταλλακτικών αξιών παρά με τη μείωση του κόστους, περισσότερο με τον μετασχηματισμό του προϊόντος παρά με την εξειδίκευση της παραγωγής. Η διαφθορά αποκτά εδώ μια νέα δυναμική. Οι υπηρεσίες προς πώληση έγιναν το κέντρο και η «ψυχή» της επιχείρησης. Μαθαίνουμε ότι οι υπηρεσίες έχουν ψυχή, κάτι που είναι η πιο τρομακτική είδηση του κόσμου. Το μάρκετινγκ είναι τώρα το εργαλείο του κοινωνικού ελέγχου και διαμορφώνει την αναίσχυντη ράτσα των κυρίων μας. Ο έλεγχος είναι βραχυπρόθεσμος και σε ταχεία περιστροφή, αλλά επίσης συνεχής και απεριόριστος, όπως η πειθαρχία ήταν μακράς διαρκείας, αέναη και ασυνεχής. Ο άνθρωπος δεν είναι πια ο εγκλειστος άνθρωπος, αλλά ο άνθρωπος-χρεώστης. Είναι αλήθεια ότι ο καπιταλισμός διατήρησε ως σταθερά του την ακραία δυστυχία των 3/4 της ανθρωπότητας, πολύ φτωχή για να ξεχρεώσει, πολυάριθμη για να εγκλειστεί: ο έλεγχος τώρα δεν θα πρέπει να αντιμετωπίσει μονάχα την εξαφάνιση των συνόρων, αλλά και την έκρηξη των φτωχογειτονιών και των γκέττο.

III. Πρόγραμμα

Δεν χρειαζόμαστε την επιστημονική φαντασία για να κατανοήσουμε έναν μηχανισμό ελέγχου, που θα έδινε σε κάθε στιγμή τη θέση ενός στοιχείου σε ανοιχτό περιβάλλον, ζώο σε προστατευόμενη περιοχή, άνθρωπος σε επιχείρηση φορώντας ένα ηλεκτρονικό κολλάρο. Ο Φελίξ Γκουατταρί φαντάστηκε μια πόλη στην οποία ο καθένας μπορεί ν' αφήσει το διαμέρισμά του, το δρόμο του, τη γειτονιά του, χάρις στην ηλεκτρονική του κάρτα που θα σήκωνε τον ένα ή τον άλλο φράκτη, ενώ με τον ίδιο τρό-

πο η κάρτα θα μπορούσε να απορριφθεί σε μια δεδομένη μέρα ή μεταξύ συγκεκριμένων ωρών· αυτό που μετρά δεν είναι ο φράκτης, αλλά ο υπολογιστής που αποκαλύπτει τη θέση του καθενός, θεμιτή ή αθέμιτη, και επιδρά σ' έναν οικουμενικό μετατοπισμό.

Η κοινωνικοτεχνική μελέτη των μηχανισμών του ελέγχου, ειδικωμένων από τη στιγμή της γέννησής τους, θα όφειλε να κατηγοριοποιήσει και να περιγράψει αυτό που βρίσκεται ήδη έτοιμο να μπει στη θέση των χώρων του πειθαρχικού εγκλεισμού, του οποίου τα πάντα αναγγέλλουν την κρίση. Μπορεί να ειπωθεί ότι τα παλιά μέσα, σημαντικά για τις παλιές κοινωνίες της κυριαρχίας, ξαναεμφανίζονται στη σκηνή, αλλά με τις αναγκαίες προσαρμογές. Αυτό που μετρά είναι ότι εμείς βρισκόμαστε στην αρχή κάποιου πράγματος. Στο *καθεστώς των φυλακών*: η έρευνα των «υποκατάστατων» ποινών, τουλάχιστον για τη μικρή παραβατικότητα, η χρήση των ηλεκτρονικών κολλάρων που υποχρεώνουν τον καταδικάσθεντα να μένει στο σπίτι του συγκεκριμένες ώρες. Στο *καθεστώς της εκπαίδευσης*: οι μορφές του συνεχούς ελέγχου και η πράξη της διαρκούς εκπαίδευσης στο σχολείο, η αντίστοιχη εγκατάλειψη κάθε έρευνας στα πανεπιστήμια, η εισαγωγή της «επιχείρησης» σε όλα τα επίπεδα της μαθητείας. Στο *νοσοκομειακό καθεστώς*: η νέα ιατρική του «χωρίς γιατρό ούτε άρρωστος», που νοσηλεύει εν δυνάμει αρρώστους και υποκείμενους σε κίνδυνο, δεν μαρτυρά απολύτως μια πρόοδο προς την ακριβή διάγνωση, όπως λέγεται, αλλά αντικαθιστά ένα σώμα ατομικό ή αριθμητικό, με το ψηφίο μιας προς έλεγχο «διαιρεμένης» ύλης. Στο *καθεστώς της επιχείρησης*: η νέα μεταχείριση του χρήματος, των προϊόντων και των ανθρώπων, δεν περνά πια από την παλιά μορφή-εργοστάσιο. Αυτά είναι ελάχιστα παραδείγματα, αλλά επιτρέπουν να καταλάβουμε καλύτερα τι εννοείται με την κρίση των θεσμών, δηλαδή με την προοδευτική και διάχυτη εγκατάσταση ενός νέου καθεστώτος κυριαρχίας. Μια από τις πιο σημαντικές ερωτήσεις αφορά την ανικανότητα των συνδικάτων: συνδεδεμένα σ' ολόκληρη την ιστορία τους με τον αγώνα εναντίον των πειθαρχήσεων ή των χώρων εγκλεισμού, θα είναι σε θέση να προσαρμοστούν ή θ' αφήσουν τη θέση τους στις νέες μορφές αντίστασης εναντίον των κοινωνιών του ελέγχου; Μπορούμε να αντιληφθούμε τις πρώτες εκδηλώσεις αυτών των μελλοντικών μορφών, ικανών να απειλήσουν τις χαρές του μάρκετινγκ; Πολ-

λοί νέοι απαιτούν, παραδόξως, να τους παρέχονται «κίνητρα», αξιώνουν περιόδους μαθητείας και διαρκή εκπαίδευση ὅ αὐτούς ἐγκείται να ανακαλύψουν αὐτό που πρόκειται να υπηρετήσουν, ὅπως οἱ πρόγονοί τους ανακάλυψαν, ὄχι χωρίς δυσκολία, τις πειθαρχίες. Οἱ σπείρες ενός ερπετού εἶναι ἀκόμα πιο πολύπλοκες ἀπὸ τις τρύπες ενός τυφλοπόντικα.●

Το κείμενο του Gilles Deleuze πρωτοδημοσιεύθηκε στο γαλλικό περιοδικό «L'autre journal», τῶν Μάη του 1990. Περιλαμβάνεται στο βιβλίο του Pourparlers (1972-1990), ἐκδόσεις Minit, Παρίσι 1990.

ΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΔΡΙΜΕΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ

του *Gilles Deleuze*

Η ΔΙΚΗ ΜΟΥ ΓΕΝΙΑ υπήρξε μια απ' τις τελευταίες που δολοφονήθηκε από τα βόλια της ιστορίας της φιλοσοφίας. Αυτή η τελευταία ασκεί μια έκδηλα καταπιεστική λειτουργία στο φιλοσοφικό πεδίο, είναι ο Οιδίπους των φιλοσόφων. «Δεν θα τολμούσα να μιλήσω σε πρώτο πρόσωπο μέχρι να διαβάσω αυτό κι εκείνο, κι εκείνο πάνω σ' αυτό, κι αυτό πάνω σ' εκείνο». Στη γενιά μου, πολλοί έμειναν ευνουχισμένοι, ενώ άλλοι εξαντλήθηκαν ανακαλύπτοντας προσωπικές μεθόδους και νέους κανόνες, μια νέα τονικότητα. Σε ότι με αφορά, για πολύ καιρό «γέννησα» ιστορία της φιλοσοφίας, διαβάζοντας βιβλία του ενός ή του άλλου συγγραφέα. Με αντάμειψαν, όμως, με αποζημιώσεις κάθε είδους: προπάντων προτιμώντας συγγραφείς που συγκρούονταν με την ορθολογική παράδοση, πάνω στην οποία στηρίχτηκε η φιλοσοφία της ιστορίας (υπάρχει, για μένα, μια μυστική σχέση ανάμεσα στον Λουκρήτιο, τον Χιούμ, τον Σπινόζα, τον Νίτσε, μια κόκκινη κλωστή αποτελούμενη από την κριτική του αρνητικού, την κουλτούρα της χαράς, το μίσος για την εσωτερικότητα, τον εξωτερικό χαρακτήρα των δυνάμεων και των σχέσεων, την κριτική της εξουσίας κ.ο.κ.). Αυτό που απεχθανόμουν περισσότερο απ' όλα, ήταν ο εγγελιανισμός και η διαλεκτική. Το βιβλίο μου για τον Καντ είναι μια άλλη υπόθεση, του ήμουν πολύ αφοσιωμένος: είναι ένα βιβλίο πάνω σ' έναν εχθρό, προσπαθώ να δείξω πώς λειτουργεί, ποια είναι τα γρανάζια του (το δικαστήριο της Λογικής, η ηθική χρήση των πανεπιστημίων, μια υποταγή τόσο υποκριτική, ώστε: να αξιωθεί τον τίτλο του νομοθέτη). Αλλά η μέθοδος μου για να τη γλυτώσω, εκείνη την εποχή, συνίστατο, πάνω απ' όλα, είμαι πεπεισμένος γι' αυτό, στην κατανόηση της ιστορίας της φιλοσοφίας σαν ένα ακαλλιέργητο είδος, ή, πράγμα που είναι το ίδιο, σαν μια άσπληη σύλληψη. Με φανταζόμουν να καταφτάνω στα πλευρά ενός δημιουργού και να του κάνω ένα γιό, γιό δικό του, αλλά τερατόμορφο. Ότι ήταν δικός του, είναι πολύ

σημαντικό: ήταν αναγκαίο ο δημιουργός να έπαι πραγματικά όλα αυτά που εγώ τον παρουσίαζα να λέει. Αλλά το γεγονός πως το μωρό είναι τερατόμορφο, είναι εξίσου απαραίτητο: χρειαζόταν να το ανεχτώ, πράγματι, για κάθε είδους αποκέντρωση, γλίτσημα, διάρρηξη, μυστική εκοπερμάτωση που θα μου χάριζε ευχαρίστηση. Υπό αυτή την οπτική, μου ψιάνεται παραδειγματικό το βιβλίο μου για τον Μπερξόν. Σήμερα υπάρχουν άτομα περιπαικτικά, επιπλήττοντάς με ότι έχω γράψει ακόμη και για τον Μπερξόν. Γεγονός είναι ότι αυτά δεν γνωρίζουν όσο απαιτείται την ιστορία. Δεν γνωρίζουν πόσο μίσος συγκέντρωσε στην αρχή πάνω του ο Μπερξόν στα γαλλικά πανεπιστήμια: αγνοούν ότι λειτούργησε σαν σημείο συγκέντρωσης για κάθε τρελλό και περιθωριακό, εγκόσμιο και μη, που υπήρχε. Και λίγο ενδιαφέρει αν αυτό του συνέβη με τη θέλησή του ή όχι. Ήταν ο Νίτσε, που τον διάβασα αργότερα, ο οποίος με χειραφέτησε απ' όλα αυτά. Σ' αυτόν είναι αδύνατον να επιφυλαχθεί μια παρόμοια μεταχείριση. Από τους γιούς που βγήκαν από τα πλευρά, είναι αυτός που ταιριάζει καλύτερα. Δίνει μια απόλαυση διεστραμμένη (εκείνη τη απόλαυση που ούτε ο Μαρξ ούτε ο Φρόντ είχαν δώσει ποτέ σε κανέναν, απεναντίας): την απόλαυση, για λογαριασμό του καθενός, να λέει πράγματα απλά, με τ' όνομά τους, να μιλά μέσω αισθημάτων, εντάσεων, εμπειριών, πειραματισμών. Το να λες κάτι με τ' όνομά του, ιδού ένας γεγονός αρκετά παράδοξο: γιατί δεν βρισκόμαστε καθόλου στη στιγμή κατά την οποία εκλαμβάνεται ως ένα «εγώ» ή ως ένα «υποκείμενο» αυτός που μιλά με το όνομά του. Αντιθέτως, ένα άτομο κερδίζει ένα αυθεντικό όνομα κατάλληλο για ορίσει την πιο αυστηρή άσκηση της αποπροσωποποίησης, όταν ανοίγεται στις πολλαπλότητες που το διαπερνούν από καιρού εις καιρόν, στις εντάσεις που το διατρέχουν. Σαν η άμεση αντίληψη μιας τέτοιας έντονης πολλαπλότητας, το όνομα είναι το αντίθετο της αποπροσωποποίησης που προκάλεσε η ιστορία της φιλοσοφίας: η δική του, είναι μια αποπροσωποποίηση οφειλόμενη στην αγάπη, όχι στην υποταγή. Μιλά από τη φύση αυτού που δεν γνωρίζει, από τη φύση της υπανάπτυκτης κατάληξής του σε σχέση μ' αυτό το ίδιο. Γίνεται ένα σύνολο μοναδικότητων χωρίς συνοχή: ονόματα, επώνυμα, πράγματα, ζώα, μικρά συμβάντα. Το αντίθετο μιας προσωπικότητας.

Ακολουθώντας αυτό το μονοπάτι από φυγοπονία, άρχισα να κάνω δύο βιβλία, το *Différence et répétition* και το *Logique du*

sens. Δεν μου φαινότουσαν αυταπάτες: ξεχύλιζαν ακόμη από την πανεπιστημιακή διάλεκτο και ήταν πολύ βαριά. Αλλά υπάρχει κάτι που προσπαθώ να ταράξω, κάπου να εξωθήσω τον εαυτό μου: στον χειρισμό της γραφής ως ροή, όχι ως κώδικα. Και υπάρχουν σελίδες που αγαπώ, στο *Différence et répétition*, παραδείγματος χάριν εκείνες πάνω στην κούραση και στη σκέψη, γιατί, παρά την πρώτη εντύπωση, αυτές είναι μια ζώσα εμπειρία. Τίποτα που να παραπέμπει παραπέρα, μόνο ένα πρώτο βήμα. Έπειτα υπήρξε η συνάντησή μου με τον Φελίξ Γκουατταρί: ο τρόπος με τον οποίο καταλαβαινόμαστε, συμπληρωνόμαστε, αποπροσωποποιώντας ο ένας τον άλλο, μοναδικοποιώντας τον ένα μέσω του άλλου, εν κατακλείδι αγαπώντας ο ένας τον άλλον. Αυτή η συνάντηση δημιούργησε τον *Αντι-Οιδίποδα*, δηλαδή μια νέα πρόοδο. Διερωτώμαι αν ένας από τους τυπικούς λόγους της εχθρότητας που περιέβαλλε κάποτε αυτό το βιβλίο, δεν είναι κυρίως το ότι φτιάχτηκε από δύο: ο κόσμος αγαπά τις διενέξεις και τις αρμοδιότητες. Γι' αυτό τείνουν να διακρίνουν το δυσδιάκριτο, δηλαδή να καθορίσουν αυτό που ανήκει στον καθένα μας. Αλλά αφού εκείνος ο καθένας, όπως όλοι, είναι ήδη μια πλειοψηφία, θα πρέπει οπωσδήποτε να συναντηθεί μ' ένα πλήθος. Αναμφίβολα, ο *Αντι-Οιδίπους* δεν είναι απαλλαγμένος, όχι ακόμη, από πανεπιστημιακή σαβούρα: δεν πραγματώνει εντελώς την ποπ-φιλοσοφία ή την ποπ-ανάλυση που είχαμε ονειρευτεί. Ωστόσο πληγωθήκαμε απ' αυτό το γεγονός: βρήκαν το βιβλίο δύσκολο προπάντων οι πιο καλλιεργημένοι, οι πιο καλλιεργημένοι στο πεδίο της ψυχανάλυσης. Λένε: θα υπάρξει ποτέ σώμα χωρίς όργανα, τι θέλετε να πείτε με την επιθυμητική μηχανή; Αντιστρόφως, εκείνοι που γνωρίζουν λίγα, που δεν έχουν σιτέψει από την ορμή της ψυχανάλυσης, δημιουργούν λιγότερα προβλήματα, βάζουν στην άκρη, δίχως παθήματα της ψυχής, αυτό που δεν καταλαβαίνουν. Γι' αυτό το λόγο ξεκαθαρίσαμε ότι το βιβλίο απευθύνεται, τουλάχιστον αρχικά, σε αναγνώστες ανάμεσα στα 15 και τα 20.

Το ζήτημα είναι ότι υπάρχουν δύο τρόποι ανάγνωσης ενός βιβλίου. Ή το θεωρείς ένα κουτί που σε προσκαλεί να μπεις μέσα του: σ' αυτή την περίπτωση θα αναζητήσουμε τις σημασίες, και μετά, αν είμαστε ακόμα πιο διεστραμμένοι ή διεφθαρμένοι, περνάμε στην έρευνα του σημαίνοντος. Το επόμενο βιβλίο το μεταχειριζόμαστε σαν ένα κουτί που περιέχεται στο προηγούμενο, ή

σαν αυτό που με τη σειρά του το περιέχει. Αυτό θα σχολιαστεί, θα ερμηνευτεί, θα ζητηθούν διευκρινήσεις, θα γραφτεί το μετά-βιβλίο, σε μια διαδικασία χωρίς τέλος. Αλλά ιδού ο άλλος τρόπος ανάγνωσης: συνίσταται στο να θεωρηθεί το βιβλίο σαν μια μη σημαίνουσα μηχανή. Μόνο που προκύπτει ένα πρόβλημα: λειτουργεί αυτή η μικρή μηχανή; Και πώς; Αν δεν λειτουργεί, τέλος πάντων αν δεν συμβαίνει τίποτα, πάρτε ένα άλλο βιβλίο. Αυτός ο δεύτερος τρόπος ανάγνωσης, θα μας επιτρέψει να ορίσουμε μια ανάγνωση σε ένταση: συμβαίνει ή δεν συμβαίνει κάτι. ●

Το κείμενο του Gilles Deleuze περιλαμβάνεται στο βιβλίο των Pourparlers (1972-1990), εκδόσεις Minuit, Παρίσι 1990.

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΕΝΟΣ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ

του *Antonio Negri*

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ «MAGAZINE LITTERAIRE» ανοίγει κάθε χρόνο, με το τεύχος του Σεπτέμβρη, την παρισινή σεζόν. Στο εξώφυλλο αυτής της χρονιάς είναι ο Ζυλ Ντελέζ. Ο φάκελλος περιλαμβάνει μια δεκαπεντάδα παρεμβάσεων, μια ανέκδοτη (στα γαλλικά) του Φουκώ, μια σημαντική συνέντευξη του ίδιου του Ντελέζ και απεικονίζει ολόκληρη την κριτική και φιλοσοφική δραστηριότητα αυτού του συγγραφέα, τη δουλειά του πάνω στον Μπερξόν, τον Σπινόζα, τον Νίτσε, τον μοντέρνο εμπειρισμό, τη λογική της έννοιας, τις συμβολές του στην κινηματογραφική αισθητική κ.ο.κ., μέχρι την τελευταία θαυμάσια εργασία του πάνω στον *Λάιμπνιτς και το Μπαρόκ*, χωρίς να ξεχνώνται, αλλά απεναντίας να επισημαίνονται δεόντως, τα δύο βιβλία που έχει αφιερώσει, μαζί με τον Φελίξ Γκουαταρί, για να περιγράψει τους δεσμούς μεταξύ «του καπιταλισμού και της σχιζοφρένειας», τον *Αντιοιδίποδα* και τα *Χίλια Επίπεδα*. Ένας πρώτος μεγάλος φόρος τιμής στον «νομαδικό φιλόσοφο» (έτσι τον αποκαλεί ο υπότιτλος του αφιερώματος του «Magazine Litteraire») και επίσης μια πρώτη απόδειξη της διεθνούς διάδοσης του πλούτου της σκέψης του Ντελέζ.

Αλλά γιατί ο Ντελέζ; Οι λόγοι δεν λείπουν. Κατά πρώτο λόγο ο Ντελέζ βρίσκεται στα βιβλιοπωλεία με το *Le Pli* –τρομερή μελέτη της σκέψης του Λάιμπνιτς– και με το *Περικλής και Βέρντι*, ένα συνέδριο στη μνήμη του αδελφικού φίλου Σατλέ. Κατά δεύτερο λόγο, ο Ντελέζ συνταξιοδοτήθηκε αυτόν τον χρόνο και συνηθίζεται, σε τέτοιες περιπτώσεις, να αποδίδεται φόρος τιμής στους δασκάλους. Ίσως έπειτα, κατά τρίτο λόγο, πολύ ταπεινότερα κίνητρα να βρίσκονται στη βάση της αγιοποίησης αυτής της ενοχλητικής προσωπικότητας: δηλαδή η εκδοτική παρισινή μηχανή χρειάζεται να καταναλώνει με μια συγκεκριμένη τάξη τα είδωλά της –σήμερα ο Ντελέζ είναι ο τελευταίος των μεγάλων φιλοσόφων και δοκιμογράφων της μεταπολεμικής γενιάς, δια-

μορφωμένης μεταξύ της Αντίστασης, του πολέμου της Αλγερίας και του '68—, μετά απ' αυτή τη γενιά και μόνο αφού καταναλώσει την εκδοτική της αξία, θα ανακαλύψει μιαν άλλη. Αλλά ούτε αυτό φαίνεται να είναι ένας επαρκής λόγος. Στην πραγματικότητα, μόλις δύο χρόνια πριν, μια παρόμοια επιχείρηση θα ήταν εντελώς αδιανόητη.

Όχι έναν αιώνα πριν, δύο χρόνια πριν: ο Ντελέζ ήταν περιθωριακός στη γαλλική φιλοσοφική κουλτούρα. Αν η απομόνωση ήταν ωστόσο αδύνατη, όποτε αυτή έσπαγε, δεν επρόκειτο παρά για μια ενοχλητική μνημόνευση. Ήταν τα χρόνια της ανεξάντλητης φλυαρίας των νέων φιλοσόφων: μόνο σήμερα γνωρίζουμε τι υπήρξαν οι τελευταίοι. Ο Ντελέζ ήταν ανάμεσα στους ελάχιστους που τους αντιπάχθηκε, παρατηρώντας ειρωνικά ότι μπορούσε να συνεχίζει να είναι κομμουνιστής κάποιος που, όπως αυτός, δεν υπήρξε ποτέ μαρξιστής και που σε κάθε περίπτωση δεν κατανοούσε πώς η κριτική στον Μαρξ μπορούσε μυστηριωδώς να εξαφανίζει κάθε ανάλυση του καπιταλισμού. Και τώρα, πίσω απ' αυτό το τεύχος του «Magazine Littéraire» (που, εκτός των άλλων, είναι πολύ κοντά στον εκδότη Γκρασέ, πνευματικό πατέρα των νέων φιλοσόφων), υπάρχει στ' αλήθεια το άλλο, το σημάδι κάτι του καινούργιου, η νύξη για έναν εν τη πορεία μετασχηματισμό. Σίγουρα, δεν πρόκειται για έναν σεισμό, αλλά ούτε για μια απατηλή καλοκαιρινή βροντή —άρα για κάτι το εύθραστο, αυτό το πολιτιστικό χρονικό μπορεί να είναι σύμπτωμα μιας βαθύτερης εξέλιξης.

Αυτή λοιπόν είναι η περίπτωση. Τη δεκαετία του '80 πλημμύρισαμε και πνιγίκαμε από μια τόσο απίστευτη μάζα «νεωτερισμών», που στ' αλήθεια δεν φαινόταν πλέον δυνατό να στεγνώσει το κεφάλι από το νερό. Νέοι φιλόσοφοι και νέοι οικονομολόγοι, και μετά βιομήχανοι, έμποροι, πολιτικοί, παπάδες, γιατροί, δικαστές... όλοι «νέοι». Τίποτα το κακό, αν δεν ήταν εκείνες οι διάφανες ιδιότητες να συνοδεύουν πολύ συγκεκριμένα αποτελέσματα: απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, εξασθένηση του Κράτους Πρόνοιας, άγριες ιδιωτικοποιήσεις, πρωτόγονος αντισοβιετισμός, αποθέωση του ιμπεριαλισμού στο Ισραήλ, στη Νικαράγουα, τη Νότιο Αφρική, οικονομικός στραγγαλισμός των προς ανάπτυξη χωρών κ.ο.κ., μέχρι την κατασκευή παραδοσιακών σεναρίων για περιφερειακές αιματοχυσίες, στον Κόλπο και το Αφγανιστάν. Αυτή η διαρκής αντεπανάσταση γαρνιρίστηκε από τις

ψαλμωδίες για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ενορχηστρωμένες από συναυλίες-εκθέσεις, καθαγιασμένες από την τηλεοπτική ευεργεσία. Και το τελευταίο, σχεδόν απαραίτητο και μη ικανοποιητικό αποτέλεσμα: «νέες» φτώχειες και «νέοι» εκμεταλλεούμενοι.

Όταν απ' όλα αυτά δεν πνιγόμαστε (και πολλοί πνίγηκαν), μένουμε ωστόσο έκπληκτοι και ενοχλημένοι. Έτσι εξηγείται η σιωπή με την οποία υποδεχόμαστε τον «νεωτερισμό». Αλλά υπήρχε κάτι άλλο: μια γεύση της αυτοκριτικής και ενός δυσάρεστου συναισθήματος βοηθούσαν στην εισαγωγή της αμφιβολίας ακόμη και εκεί που δεν υπήρχε λόγος, φέρνοντας την καρδιά, αν όχι και το μυαλό, στο χείλος της μετάνοιας και της απελπισίας. Κοιταζόμασταν ένα γύρω και ανακαλύπταμε ότι στους καλύτερους φίλους η κούραση είχε γίνει μια αθεράπευτη αρρώστια και ότι την τόσο αγάπη απέναντι στους άλλους διαδεχόταν το μίσος απέναντι στον ίδιο μας τον εαυτό. Και ακόμη: αν δεν εναποθέταμε την ελπίδα μας στην κρίση, θα βρισκόμασταν τόσο μόνοι που μια απλή ευκαιριακή σκέψη θα μπορούσε να μας πείσει για τον παραλογισμό της κατάστασής μας. Εξομολογούμενοι αυτές τις ψυχικές καταστάσεις, που αφορούσαν μια γενιά, δεν προτιθέμεθα να υποστηρίξουμε ότι η αυτοκριτική και η μετάνοια, η κούραση και η μοναξιά δεν έχουν τίποτα να κάνουν με τον «νεωτερισμό» –αντιθέτως, σε μεγάλο βαθμό διαπλέκονταν και είναι δύσκολο να πεις ποιος ήταν ο αναμάρτητος (αλλά ούτε και πολύ ενδιαφέρον). Αλλά, κι εδώ μια υπόθεση κάνουμε, το μοναδικό συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι ίσως γνωστό αλλά όχι άχρηστο να επαναληφθεί: η επανάσταση είναι πολύ βαριά για να τη σηκώσει μόνο μία γενιά. Αυτή την αποκάλυψη ακολουθούσε η κρίση.

Και από την κρίση ήταν δύσκολη η έξοδος. Όχι, δεν αρκούσαν πια η αγανάκτηση και η οργή μπροστά στα εξαιρετικά ανυπόφορα θεάματα, ή απλώς μπροστά στην καθημερινή τροφή των αδικιών και του κακού που μας προσφέρει η πληροφόρηση. Όποιος είχε στραφεί στην επανάσταση από απλή γενναιοδωρία, σήμερα, μόνο για να ξανακλείσει το μάτι στο πολιτικό, απαιτεί μια αντι-εξασφάλιση, ένα πλεόνασμα ορθολογικής πίστης. Δεν έλειπαν ωστόσο τέτοια δείγματα. Στο τέλος της δεκαετίας του '80, παρά τις νεοφιλελεύθερες κομπορημοσύνες και τις προκλήσεις της μεταβιομηχανικής κουλτούρας, το Κράτος Πρόνοιας

είχε διατηρηθεί. Παρά τις τρέλλες του αντισοβιετισμού και τις προκλήσεις, το πολιτικό πλαίσιο της ρωσικής αυτοκρατορίας θα τροποποιηθεί και οι προοπτικές της ειρήνης θα επιβεβαιωθούν παντού. Παρά την αγριότητα της καταστολής, το νεοαποικιακό σύστημα στο Ισραήλ, στη Νότιο Αφρική, στριμώχτηκε στα σκοινιά, κ.ο.κ. Σε ποιον τα οφείλουμε όλα αυτά; Εκ νέου και για πάντα στην εξέγερση των εκμεταλλευομένων, στην αντίσταση της εργατικής τάξης, στους προλεταριακούς αγώνες, στα κινήματα των κολασμένων της γης: είναι οι νέοι που χορεύουν κουβαλώντας τα φέρετρα των δολοφονημένων αδελφών τους από την κτηνωδία των Αφρικάνερ, είναι τα παιδιά-Δαβίδ της Γάζας και της Υπεριορδανίας.

Και στον Ντελέζ. Στους ανθρώπους που, όπως αυτός, δεν απαρνήθηκαν ποτέ την αρχή-ελπίδα. Ιδού λοιπόν μια πρώτη αίσθηση που μας δίνει αυτή, η αν όχι αδιανόητη, σίγουρα απροσδόκητη επανεμφάνιση του Ντελέζ στο κέντρο της παρισινής φιλοσοφικής σκηνής: το σημάδι μιας βαθιάς και στέρεης συνέχειας που αναδύεται από τη συμφορά της εφήμερης πολιτιστικής αντεπανάστασης της δεκαετίας του '80.

Μοναδική ήταν, εν προκειμένω, η έκβαση της τελευταίας εκστρατείας που οργανώθηκε από τους νέους φιλοσόφους εναντίον του χαιντεγκερισμού της σύγχρονης γαλλικής φιλοσοφίας. Αυτή η εκστρατεία όφειλε, αφού ο Σαρτρ και ο μαρξιστικός εγγελισμός εξαφανίστηκαν, να εξαπολύσει τον τρόπο εναντίον του Φουκώ, του Ντεριντά (και περιθωριακά εναντίον του Ντελέζ). Μια θριαμβευτική εκστρατεία που ξεκίνησε, με το αουνήθιστο στήριγμα των «μέντια», με την απόλυτη νομιμοποίηση της κατηγορίας για ναζισμό σε οποιονδήποτε συσχετίστηκε με τον Χαιντεγκερ. Ωστόσο τερματίστηκε ολέθρια για όποιον την είχε επιθυμήσει, γιατί ακριβώς οι πολιτικές συνθήκες της συζήτησης μέσα στις συνθήκες της παγκόσμιας ιστορίας, τροποποιήθηκαν ριζικά και αν ο ναζισμός παρέμεινε μια βρωμερή αισχρότητα, ομοίως, αυτοί που φέρνουν την ευθύνη σήμερα, δεν είναι τόσο οι χαιντεγκεριανοί επαγγελματίες σκεπτικιστές, όσο οι πιο οργισμένοι κατήγοροι, οι «νέοι φιλόσοφοι», νεοφιλελεύθεροι, νεοαποικιοκράτες, απορρυθμιστές. Ο Μπερνάρ Ανρί-Λεβύ, με την έντονη αίσθηση της επικαιρότητας, έδωσε το ρυθμό.

Αλλά δεν αρκεί να σκεφτούμε τον Ντελέζ σαν τη συνέχεια ενός παρελθόντος. Αυτός επίσης είναι που αποκαλύπτει μια νέα

αίσθηση της γνώσης. Μαζί με τον Φουκώ, στον οποίο έχει αφιερώσει ένα από τα πιο παθιασμένα γραπτά του, είναι ο φιλόσοφος του μεταμοντέρνου: δεν υπομένει την κατάσταση, αλλά την εκλαμβάνει ως οικουμενική βάση από την οποία εκκινεί μια σκέψη του μετασχηματισμού. Τίποτα, μας λέει, δεν θα μείνει όμοιο με το παρελθόν σ' αυτήν την επαναπροσέγγισή μας σε μια περίοδο μεγάλων κοινωνικών αγώνων και συστατικών σχεδίων. Όχι μια νέα φιλοσοφία, αλλά μια νέα φύση είναι εκείνη την οποία αντιμετωπίζουμε. Σ' αυτά τα χρόνια της καταπίεσης ο σπόρος του '68 κάρπισε: όπως από ένα άγριο φυτό, το άνθος του σκορπίστηκε παντού. Στις νέες γενιές έγκειται ο μετασχηματισμός του υπάρχοντος – από την αντιφασιστική αντίσταση μέχρι την επιθυμία του κομμουνισμού, από το '68 μέχρι σήμερα, η εκ νέου ανακάλυψη των πατεράδων στους γιούς και των γιών στους πατεράδες, η πραγματική ωρίμανση μιας ριζοσπαστικής θέλησης μετασχηματισμού και δικαιοσύνης. Αν η επανάσταση είναι βαριά για μόνο μια γενιά, δεν είναι για το σύνολο κάποιων.

Ο Ντελέζ δεν είναι λοιπόν μόνο το σημάδι ενός μελλοντικού περάσματος, είναι επίσης ο ενεργός αναγνώστης των δυναμικών που οργανώνουν αυτό το πέρασμα και ο παραγωγός των συμβόλων για ένα νέο ριζοσπαστικότερο κίνημα. Το τεύχος του «Magazine Litteraire» είναι συνεπώς ένα χοντρό λάθος της παρισινής εκδοτικής εξουσίας, και αυτό αποκαλύπτει πόσο δρόμο έχει διαβεί, μυστικά, παραγωγικά, η επιθυμία του κομμουνισμού. Τελικά ένας αντάξιος εορτασμός των εικοσάχρονων του '68.

Το κείμενο του A. Negri πρωτοδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Μαδρίτης Diario 16, της 10ης Οκτώβρη 1988. Συμπεριλαμβάνεται στη συλλογή Ο Χειμώνας Τελείωσε, εκδόσεις Castelvècchi, Ρώμη 1996.

ΝΤΕΛΕΖ

του *Giorgio Agamben*

Την άνοιξη του 1987, παρακολούθησα το τελευταίο σεμινάριο του Ντελέζ στο Σαιν Ντενί και δεν θα ξεχάσω ποτέ τη γενναιοδωρη παρηγοριά που μου έδωσε η φωνή του, αυτή η ίδια θα μπορούσε να συγκριθεί μ' ένα *Sprechsang*. Είκοσι χρόνια πριν, κατά τη διάρκεια ενός καλοκαιριού που για μένα υπήρξε εξίσου αποφασιστικό, παρακολούθησα το σεμινάριο του Χάιντεγκερ στο Λε Θορ. Μια άβυσσος χωρίζει αυτούς τους δύο φιλοσόφους, ίσως τους μεγαλύτερους του αιώνα μας. Αμφότεροι έχουν σκεφτεί με υπερβολικό κουράγιο γύρω από την ύπαρξη, ξεκινώντας από την ενεργητικότητα και τον άνθρωπο, και φτάνοντας στο είναι ως κύριο τρόπο του υπάρχειν. Αλλά η θεμελιώδης τονικότητα του Χάιντεγκερ είναι μια αγωνία τεταμένη και σχεδόν μεταλλική, όπου κάθε στιγμή και κάθε προτέρημα συναιρούνται σ' ένα καθήκον, σ' ένα έχουν-από-το είναι. Αντιθέτως, κανείς δεν εξέφρασε καλύτερα τη θεμελιωδώς συγκινησιακή τονικότητα από τον Ντελέζ, εκείνη την αίσθηση που αυτός αποκαλούσε, χρησιμοποιώντας μια αγγλική έκφραση, *self-enjoyment* (αυτο-απόλαυση). Στις 17 Μάρτη, σύμφωνα με τις σημειώσεις μου, προκειμένου να εξηγήσω αυτή την ιδέα, ξεκίνησα εκθέτοντας τη θεωρία του Πλωτίνου για το σκέπτεσθαι. «Κάθε ύπαρξη σκέπτεται» έλεγε και συνεχίζω παραθέτοντας πρόχειρα το παρακάτω απόσπασμα: «Κάθε ύπαρξη είναι μια σκέψη, ναι, επίσης και τα ζώα, μέχρι και τα φυτά (με εξαίρεση τους ανθρώπους και τους σκύλους –θα προσθέταμε– που είναι ζώα μελαγχολικά, δίχως χαρά). Θα νομίσετε ότι πρόκειται γι' αστειό, για μια ατάκα. Ναι, αλλά και οι ατάκες προέρχονται από τις σκέψεις... Τα πάντα σκέφτονται, το λουλούδι, η αγελάδα σκέφτεται περισσότερο από τον φιλόσοφο. Και καθώς σκέφτεται ολοκληρώνεται και χαίρεται. Τι σκέφτεται; Σκέφτεται τα απαιτούμενά της. Η πέτρα σκέφτεται το πυρίτιο και το ασβέστιο, η αγελάδα σκέφτεται τον άνθρακα, το άζωτο και το αλάτι. Αυτή είναι η *self-enjoyment*. Δεν είναι η μικρή ευ-

χαρίστηση καθεαυτής της ύπαρξης, ο εγωϊσμός, είναι η συναίρεση των στοιχείων, η σκέψη των ίδιων των απαιτούμενων που παράγουν τη χαρά, η απλή πεποίθηση πως αυτή θα διαρκέσει, ότι χωρίς αυτή δεν μπορεί να υπάρξει ζωή, γιατί η καρδιά θα σταματήσει. Είμαστε φτιαγμένοι από μικρές χαρές και το να είμαστε ευχαριστημένοι απ' αυτές σημαίνει να βρούμε σ' αυτές καθεαυτές τη δύναμη ν' αντισταθούμε στην αισχρότητα».

Εδώ τελειώνουν οι σημειώσεις μου κι έτσι είναι που θέλω να θυμάμαι τον Ζυλ Ντελέζ. Η μεγάλη φιλοσοφία αυτού του αιώνα που ξεκίνησε από την αγωνία, κατέληξε στη χαρά. ●

Το κείμενο του G. Agamben δημοσιεύθηκε στην ιταλική επιθεώρηση Degrive Approdi , τεύχος 9/10, Φλεβάρης 1996, στα πλαίσια ενός μικρού αφιερώματος στη μνήμη του Ζ. Ντελέζ.

NΟΜΑΔΟΛΟΓΙΑ

των Gilles Deleuze-Felix Guattari

ΟΙ ΠΡΩΤΟΓΟΝΕΣ, ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΕΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ, έχουν συχνά οριστεί ως κοινωνίες χωρίς κράτος, εννοώντας μ' αυτό κοινωνίες στις οποίες δεν εμφανίζονται διαχωρισμένα όργανα εξουσίας. Αλλά το συμπέρασμα που προέκυπτε ήταν πως αυτές οι κοινωνίες δεν έφτασαν σ' ένα βαθμό οικονομικής ανάπτυξης, ή σ' ένα επίπεδο πολιτικής διαφοροποίησης, που θα έκαναν τον σχηματισμό του μηχανισμού του κράτους τόσο δυνατό, όσο και αναπόφευκτο: υπάρχει ο υπαινιγμός ότι οι πρωτόγονοι άνθρωποι «δεν κατανοούν» την πολυπλοκότητα ενός τέτοιου μηχανισμού. Το κύριο ενδιαφέρον των θεωριών του Pierre Clastres είναι η ρήξη του μ' αυτό το εξελικτικό αξίωμα. Όχι μόνο αμφιβάλλει πως το κράτος είναι το προϊόν μιας καθοριστικής οικονομικής εξέλιξης, αλλά διερωτάται μήπως υπάρχει ένα δυναμικό μέλημα των πρωτόγονων κοινωνιών να προφυλαχθούν ή να αποτρέψουν την εμφάνιση αυτού του τέρατος που υποτίθεται ότι δεν κατανοούν. Η προφύλαξη από τον σχηματισμό του μηχανισμού του κράτους, το να κάνουν αδύνατο τον σχηματισμό ενός τέτοιου μηχανισμού, θα αποτελέσει τον στόχο συγκεκριμένου αριθμού πρωτόγονων κοινωνικών μηχανισμών, ακόμη κι αν δεν γίνονται κατανοητοί ως τέτοιοι. Ασφαλώς οι πρωτόγονες κοινωνίες είχαν αρχηγούς. Αλλά το κράτος δεν καθορίζεται από την ύπαρξη των αρχηγών· καθορίζεται από τη διαιώνιση ή τη συντήρηση των οργάνων της εξουσίας. Το μέλημα του κράτους είναι να συντηρήσει. Συνεπώς είναι απαραίτητοι ειδικοί θεσμοί που θα επιτρέψουν στον αρχηγό να γίνει ο άνθρωπος του κράτους, αλλά είναι το ίδιο αναγκαίοι διάχυτοι, συλλογικοί μηχανισμοί που θα εμποδίσουν έναν αρχηγό από το να γίνει κάτι τέτοιο. Μηχανισμοί προφύλαξης, αποτρεπτικοί μηχανισμοί, είναι μέρος της αρχηγίας και δεν επιτρέπουν την αποκρουστικότητα ενός μηχανισμού διαχωρισμένου από το κοινωνικό σώμα. Ο Κλαστρ περιγράφει την κατάσταση στην οποία βρίσκεται ο αρ-

χηγός, ο οποίος δεν έχει άλλη θεσμοθετημένη εξουσία πέρα από το γόητρό του, δεν έχει άλλο μέσο πειθούς, άλλη αρχή, πέρα από το αισθητήριο του για τις επιθυμίες της ομάδας. Ο αρχηγός είναι περισσότερο κάτι σαν οδηγός ή σαν αστέρι, παρά άνθρωπος της εξουσίας, και πάντοτε υπόκειται στον κίνδυνο της απάρνησης, της εγκατάλειψης από το λαό του.

Αλλά ο Κλαστρ πάει παραπέρα, ορίζοντας τον πόλεμο στις πρωτόγονες κοινωνίες σαν τον πιο ασφαλή μηχανισμό εναντίον του σχηματισμού του κράτους: ο πόλεμος διατηρεί τη διασπορά και τον κατακερματισμό των ομάδων και ο ίδιος ο πολεμιστής εγκλωβίζεται σε μια διαδικασία συσώρευσης ανδραγαθημάτων, διαδικασία που τον οδηγεί στη μοναξιά και σ' έναν θάνατο με γόητρο, αλλά χωρίς εξουσία¹. Συνεπώς ο Κλαστρ μπορεί να επικαλεστεί τον Φυσικό Νόμο, καθώς αντιστρέφει την αρχική του πρόταση: ακριβώς όπως ο Χομπς είδε ξεκάθαρα ότι το κράτος ήταν εναντίον του πολέμου, έτσι κι ο πόλεμος είναι εναντίον του κράτους και τον κάνει αδύνατο. Δεν πρέπει να βγει το συμπέρασμα ότι ο πόλεμος είναι μια φυσική κατάσταση, αλλά μάλλον ότι είναι ο τρόπος προκειμένου μια κοινωνική κατάσταση να προφυλαχθεί και να αποτρέψει την εμφάνιση του κράτους. Ο πρωτόγονος πόλεμος δεν δημιουργεί το κράτος περισσότερο απ' ότι προέρχεται απ' αυτό. Και δεν εξηγείται περισσότερο από την ανταλλαγή, απ' ότι από το κράτος: μακράν απ' το να προέρχεται από την ανταλλαγή, ακόμη και σαν τιμωρία για την αποτυχία της, ο πόλεμος είναι αυτό που περιορίζει τις ανταλλαγές, διατηρώντας τις σ' ένα πλαίσιο «συμμαχιών», αυτό που τις εμποδίζει να γίνουν παράγοντας του κράτους, να συγχωνευθούν οι ομάδες μεταξύ τους.

Η σημασία αυτής της θέσης είναι ότι πρώτα απ' όλα στρέφει την προσοχή στους συλλογικούς μηχανισμούς της αναστολής. Αυτοί οι μηχανισμοί μπορεί να είναι εκλεπτυσμένοι και να λειτουργούν ως μικρομηχανισμοί. Κάτι τέτοιο φαίνεται εύκολα σε

1. Πιερ Κλαστρ, *Η Κοινωνία Ενάντια στο Κράτος* (στα ελληνικά εκδόσεις Αλεξάνδρεια) και *Η Αρχαιολογία της Βίας* (στα ελληνικά εκδόσεις Έρασμος). Στο τελευταίο κείμενο ο Κλαστρ σκιαγραφεί το πορτραίτο της μοίρας ενός πολεμιστή στην πρωτόγονη κοινωνία και αναλύει τον μηχανισμό ο οποίος εμποδίζει τη συγκέντρωση της εξουσίας (με τον ίδιο τρόπο που ο Mauss δείχνει ότι το πόντις ήταν ένας μηχανισμός που εμπόδιζε τη συγκέντρωση του πλούτου).

συγκεκριμένα φαινόμενα ομάδων ή αγέλων. Παραδείγματος χάριν, σε σχέση με τις συμμορίες των παιδιών του δρόμου στην Μπογκοτά, ο Jacques Meunier παραθέτει τρεις τρόπους με τους οποίους ο ηγέτης εμποδίζεται από το να αποκτήσει σταθερή εξουσία: τα μέλη της συμμορίας συναντώνται και από κοινού διαπράττουν τις κλοπές και μοιράζονται συλλογικά τη λεία, αλλά μετά χωρίζουν, δεν μένουν μαζί να φάνε ή να κοιμηθούν¹ επίσης και πιο συγκεκριμένα, κάθε μέλος της συμμορίας συντροφεύουν ένα, δύο ή τρία άλλα μέλη, έτσι ώστε αν κάποιος διαφωνήσει με τον αρχηγό δεν θα φύγει μόνος του, αλλά θα πάρει μαζί του τους συμμάχους του, των οποίων η συνδυασμένη αναχώρηση θα απειλήσει να διαλύσει ολόκληρη τη συμμορία². Αυτούς τους μηχανισμούς τους κατανοεί χωρίς να αποκηρύττει την εξελικτική θεώρηση που βλέπει τις συμμορίες ή τις αγέλες σαν μια στοιχειώδη, χαλαρά οργανωμένη κοινωνική μορφή. Ακόμη και στις αγέλες των ζώων, η ηγεσία είναι ένας σύνθετος μηχανισμός που δεν δρα για την προώθηση του ισχυρότερου, αλλά μάλλον εμποδίζει την εγκαθίδρυση σταθερών εξουσιών, προς όφελος ενός ιστού εγγενών σχέσεων.

Μπορεί κάποιος αρκετά εύκολα να συγκρίνει τη μορφή «της ζωής της υψηλής κοινωνίας» με τη μορφή της «κοινωνικότητας» ανάμεσα στους πιο εξελιγμένους άνδρες και γυναίκες: οι ομάδες της υψηλής κοινωνίας μοιάζουν με τις συμμορίες και λειτουργούν μάλλον με τη διάχυση του γοήτρου, παρά με την αναφορά σε κέντρα εξουσίας, στις κοινωνικές συναθροίσεις (ο Προυστ έ-

2. Jacques Meunier, *Les gamins de Bogotá* (Lattès, Paris 1977), σελ. 159 και 177: αν είναι αναγκαίο, «είναι τα παιδιά του άλλου δρόμου τα οποία, μέσω ενός πολύπλοκου παιχνιδιού ταπεινώσεων και σιωπής, του δίνουν να καταλάβει ότι πρέπει ν' αφήσει τη συμμορία». Ο Meunier δίνει έμφαση στο βαθμό στον οποίο κινδυνεύει το πρώην μέλος της συμμορίας: όχι μόνο για λόγους υγείας, αλλά γιατί δυσκολεύεται να ενσωματωθεί στον υπόκοσμο, σε μια τόσο ιεραρχική κοινωνία, τόσο συγκεντρωτική σε όργανα στα οποία πρέπει να ενταχθεί (σελ. 178). Για τις παιδικές συμμορίες βλέπε επίσης το μυθιστόρημα του Jorge Amado, *Capitães de areia* (Livragia Martins, Sao Paolo 1944).

3. Βλέπε I.S. Bernstein, «La dominance sociale chez les primates» στο *La Recherche*, no 91, Ιούλης 1978.

δειξε ξεκάθαρα αυτή την αναντιστοιχία των αξιών της υψηλής κοινωνίας και των κοινωνικών αξιών). Ο Eugène Sue, ένας άνθρωπος της υψηλής κοινωνίας, ένας δανδής, τον οποίο οι νομιμόφρονες κατέκριναν επειδή συναναστρεφόταν την οικογένεια της Ορλεάνης, συνήθιζε να λέει: «Δεν είμαι με την οικογένεια, είμαι με την αγέλη». Οι αγέλες, οι συμμορίες, είναι ομάδες ριζωματικού τύπου και αντιτίθενται στον τύπο που επικεντρώνεται γύρω από τα όργανα της εξουσίας. Γι' αυτό το λόγο οι ομάδες εν γένει, ακόμη και αυτές που εμπλέκονται σε ληστείες ή σχετίζονται με τη ζωή της υψηλής κοινωνίας, είναι μεταμορφώσεις της πολεμικής μηχανής που διαφέρει ως προς τη μορφή απ' όλους τους μηχανισμούς του κράτους ή τα ισοδύναμά τους, που, αντιθέτως, δομούνται σε συγκεντροποιημένες κοινωνίες. Σίγουρα κάποιος δεν θα πει ότι η πειθαρχία είναι αυτό που καθορίζει μια πολεμική μηχανή: η πειθαρχία γίνεται το απαιτούμενο χαρακτηριστικό των στρατών, όταν τους οικειοποιείται το κράτος. Αλλά η πολεμική μηχανή υπόκειται σε άλλους κανόνες. Βεβαίως δεν λέμε ότι είναι καλύτεροι, απλώς ότι εμψυχώνουν μια θεμελιώδη απειθαρχία στον πολεμιστή, μια αμφισβήτηση της ιεραρχίας, έναν διαρκή εκθιασμό μέσω της εγκατάλειψης ή της προδοσίας και μια πολύ ευμετάβλητη αίσθηση της τιμής, ώστε όλα αυτά μαζί, για μια ακόμη φορά, εμποδίζουν τον σχηματισμό του κράτους.

Αλλά γιατί αυτό το επιχείρημα αποτυγχάνει να μας πείσει εντελώς; Συμβαδίζουμε με τον Κλαστρ όταν δείχνει πως το κράτος δεν εξηγείται ούτε από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, ούτε από τη διαφοροποίηση των πολιτικών δυνάμεων. Είναι το κράτος, αντιθέτως, που κάνει δυνατή την ανάληψη σχεδίων μεγάλης κλίμακας, τη δημιουργία υπεραξίας και την οργάνωση των αντίστοιχων δημόσιων λειτουργιών. Είναι το κράτος που κάνει δυνατή τη διάκριση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Δεν βλέπουμε πώς μπορεί να εξηγηθεί το κράτος απ' αυτά που προϋποθέτει, ακόμη κι αν καταφύγουμε στη διαλεκτική. Το κράτος δεν φαίνεται να εμφανίζεται μεμιάς, με μια αυταρχική μορφή και δεν εξαρτάται από προοδευτικούς παράγοντες. Η επιτόπια εμφάνισή του μοιάζει με τη χειρονομία μιας μεγαλοφυίας, τη γέννηση της Αθηνάς.

Ακολουθούμε επίσης τον Κλαστρ όταν δείχνει πώς η πολεμική μηχανή κατευθύνεται εναντίον του κράτους, είτε εναντίον εν δυ-

νάμει κρατών των οποίων τον σχηματισμό αποκλείει προκαταβολικά, είτε εναντίον υφιστάμενων κρατών τα οποία σκοπεύει να καταστρέψει. Χωρίς αμφιβολία η πολεμική μηχανή πραγματώνεται πληρέστερα στις «βαρβαρικές» συναθροίσεις των νομάδων πολεμιστών, παρά στις «άγριες» συναθροίσεις των πρωτόγονων κοινωνιών. Εν πάσει περιπτώσει, δεν συζητείται καν ότι το κράτος μπορεί να είναι το αποτέλεσμα ενός πολέμου όπου οι κατακτητές επιβάλλουν μέσω της νίκης τους έναν νέο νόμο στους κατακτημένους, αφότου η οργάνωση της πολεμικής μηχανής κατευθύνεται εναντίον της μορφής-κράτος, υφιστάμενης ή εν δυνάμει. Το κράτος δεν αιτιολογείται καλύτερα αν αντί του αποτελέσματος ενός πολέμου, θεωρηθεί αποτέλεσμα της προόδου των οικονομικών ή των πολιτικών δυνάμεων. Εδώ είναι που ο Κλαστρ εντοπίζει τη ρήξη μεταξύ των «πρωτόγονων» ανικρατικών κοινωνιών και των «τερατωδών» κρατιστικών κοινωνιών, των οποίων ο σχηματισμός δεν είναι πλέον δυνατό να εξηγηθεί. Ο Κλαστρ γοητεύεται από το πρόβλημα της «εθελοδοουλίας», όπως το θέτει ο La Boétie: με ποιον τρόπο οι άνθρωποι θέλουν ή επιθυμούν τη δουλεία, η οποία τις περισσότερες φορές δεν φτάνει σ' αυτούς ως αποτέλεσμα ενός αθέλητου και άτυχου πολέμου; Διαθέτουν, άλλωστε, ανικρατικούς μηχανισμούς: πώς λοιπόν και γιατί το κράτος; Γιατί θριαμβεύει το κράτος;

Φαίνεται λες και όσο βαθύτερα διεισδύει στο πρόβλημα, τόσο περισσότερο ο Πιέρ Κλαστρ απομακρύνεται από τους τρόπους επίλυσής του⁴. Τείνει να θεωρήσει τις πρωτόγονες κοινωνίες αυ-

4. Κλαστρ, *Η Κοινωνία Ενάντια στο Κράτος*: «Η εμφάνιση του κράτους φέρνει τη μεγάλη τυπολογική διαίρεση ανάμεσα σε άγριους και πολιτισμένους, δημιούργησε την ανεξάλειπτη τομή που πέραν αυτής όλα έχουν αλλάξει, γιατί ο Χρόνος γίνεται ιστορία». Προκειμένου να υπολογίσει αυτή την εμφάνιση, ο Κλαστρ παραθέτει πρώτα έναν δημογραφικό παράγοντα («αλλά δεν υπάρχει ζήτημα αντικατάστασης ενός οικονομικού ντετερμινισμού μ' έναν δημογραφικό ντετερμινισμό»), έπειτα την πιθανότητα μιας πολεμικής μηχανής που καταλαμβάνεται από αμώκ' παραθέτει επίσης, ακόμη πιο απροσδόκητα, τον έμμεσο ρόλο ενός συγκεκριμένου τύπου *προφητικού λόγου*, ο οποίος, πρώτα κατευθύνεται εναντίον των «αρχηγών», παράγοντας ένα τρομακτικά νέο τύπο εξουσίας. Αλλά προφανώς κάποιος δεν προδικάζει πιο επεξεργασμένες λύσεις που ο Κλαστρ μπορούσε να βρει γι' αυτό το πρόβλημα. Για τον πιθανό ρόλο του προφητικού λόγου, θλίπε Héléne Clastres, *La terre sans mal, le prophétisme tupi-guarani* (Editions du Seuil, Paris 1975).

θυπόσατες, μια αυτόρκτη ενότητα (επιμένει πολύ πάνω σ' αυτό το σημείο). Θεώρησε την τυπική τους εξωτερικότητα σαν μια πραγματική ανεξαρτησία. Κάνοντας κάτι τέτοιο, παραμένει ένας εξελικτικιστής και προϋποθέτει μια φυσική κατάσταση. Μόνο που αυτή η φυσική κατάσταση, σύμφωνα μ' αυτόν, ήταν μια πλήρης κοινωνική πραγματικότητα και όχι μια απλή έννοια, και η εξέλιξη ήταν μια ξαφνική αλλαγή παρά μια ανάπτυξη. Από τη μια πλευρά το κράτος εμφανίστηκε μεμιάς, σε πλήρη μορφή· από την άλλη, οι αντικρατικές κοινωνίες χρησιμοποιούσαν πολύ συγκεκριμένους μηχανισμούς για να προφυλαχθούν, για να αποτρέψουν την εμφάνισή του. Πιστεύουμε ότι αυτές οι δύο προϋποθέσεις έχουν κάποια ισχύ, αλλά η διασύνδεσή τους έχει ελαττώματα. Υπάρχει ένα παλιό σενάριο: «από τη φυλή (clan) στις αυτοκρατορίες», ή «από τις ομάδες στα βασίλεια...». Αλλά τίποτα δεν λέει ότι αυτό συνιστά μια εξέλιξη, αφότου οι ομάδες και φυλές δεν είναι λιγότερο οργανωμένες από τις αυτοκρατορίες και τα βασίλεια. Δεν θ' αφήσουμε ποτέ πίσω την υπόθεση της εξέλιξης, δημιουργώντας μια ρήξη μεταξύ των δύο όρων, δηλαδή προκίζοντας τις ομάδες με μια αυτόρκτη και το κράτος με μια εμφάνιση ολωσδιόλου υπερφυσική και τερατώδη.

Είμαστε υποχρεωμένοι να πούμε ότι πάντοτε υπήρχε ένα κράτος, αρκετά τέλειο, αρκετά ολοκληρωμένο. Όσο πιο πολλές ανακαλύψεις κάνουν οι αρχαιολόγοι, τόσο πιο πολλές αυτοκρατορίες ανακαλύπτουν. Η υπόθεση του Urstaat μοιάζει να επαληθεύεται: «το κράτος ξεκάθαρα ανάγεται στις πιο μακρινές εποχές της ανθρωπότητας». Είναι δύσκολο να φανταστούμε πρωτόγονες κοινωνίες που δεν θα έρχονταν σε επαφή με αυτοκρατορικά κράτη, στην περιφέρεια ή σε περιοχές χαλαρά ελεγχόμενες. Αλλά μεγαλύτερη σημασία έχει η αντίστροφη υπόθεση: ότι το ίδιο το κράτος είχε πάντοτε σχέσεις με τον έξω κόσμο και είναι απίστευτα εξαρτημένο απ' αυτή τη σχέση. Ο νόμος του κράτους δεν είναι ο νόμος του Όλα ή Τίποτα (κοινωνίες με κράτος η αντικρατικές κοινωνίες), αλλά αυτός του εσωτερικού και του εξωτερικού. Το κράτος είναι μία κυριαρχία. Αλλά η κυριαρχία ασκείται μονάχα πάνω σ' αυτό που είναι σε θέση να εσωτερικεύσει, να οικειοποιηθεί τοπικά. Όχι μόνο δεν υπάρχει οικουμενικό κράτος, αλλά αυτό που βρίσκεται έξω από το κράτος δεν μπορεί να αναχθεί στην «εξωτερική πολιτική», δηλαδή σ' ένα σύνολο σχέσεων μεταξύ των κρατών. Το εξωτερικό εμφανίζεται ταυτο-

χρόνος σε δύο κατευθύνσεις: τεράστιες παγκόσμιες μηχανές διακλαδωμένες κάθε στιγμή σ' ολόκληρη την οικουμένη, οι οποίες απολαμβάνουν ένα μεγάλο βαθμό αυτονομίας σε σχέση με τα κράτη (παραδείγματος χάριν εμπορικοί οργανισμοί «πολυεθνικού» τύπου, βιομηχανικά συμπλέγματα, ακόμη και θρησκευτικοί σχηματισμοί όπως ο χριστιανισμός, το ισλάμ, ορισμένα προφητικά ή μεσσιανικά κινήματα κ.ο.κ.)' αλλά επίσης και τοπικοί μηχανισμοί ομάδων, περιθωρίων, μειωψηφιών, που συνεχίζουν να επιβελώνουν τα δικαιώματα των κατακερματισμένων κοινωνιών σε αντίθεση με τα όργανα της κρατικής εξουσίας. Ο σύγχρονος κόσμος μπορεί να μας προμηθέψει σήμερα με ιδιαίτερα καλοαναπτυγμένες εικόνες αυτών των δύο κατευθύνσεων, σαν παγκόσμιες οικουμενικές μηχανές, αλλά επίσης και μ' έναν νεο-πρωτογονισμό, μια νέα φυλετική κοινωνία όπως την περιγράφει ο Marshall McLuhan. Αυτές οι κατευθύνσεις είναι εξίσου παρούσες σε όλα τα κοινωνικά πεδία, σε όλες τις περιόδους. Συμβαίνει ακόμη εν μέρει να ταυτίζονται. Παραδείγματος χάριν ένας εμπορικός οργανισμός είναι επίσης μια συμμορία λεηλασίας ή πειρατείας, κάπου στην πορεία του και σε σχέση με πολλές από τις δραστηριότητές του' ή είναι στις ομάδες που αρχίζει να λειτουργεί ένας θρησκευτικός σχηματισμός. Αυτό που γίνεται ξεκάθαρο είναι ότι οι ομάδες, όχι λιγότερο απ' ότι οι παγκόσμιοι οργανισμοί, υποδηλώνουν μια μορφή μη αναγώγιμη στο κράτος και ότι αυτή η εξωτερικότητα παρουσιάζεται απαραίτητως σαν μια διάχυτη και πολύμορφη πολεμική μηχανή. Είναι ένας νόμος πολύ διαφορετικός από το «νόμο».

Η μορφή-κράτος, ως μια μορφή εσωτερικότητας, έχει την τάση να αναπαράγεται, παραμένοντας ταυτισμένη με τον εαυτό της μέσω των ποικιλιών της και αναγνωριζόμενη εύκολα μέσα στα όρια των πόλων της, αναζητώντας πάντοτε τη δημόσια αναγνώριση (δεν υπάρχει μασκοφορεμένο κράτος). Αλλά η μορφή της εξωτερικότητας της πολεμικής μηχανής είναι τέτοια που υφίσταται μόνο μέσα στις δικές της μεταμορφώσεις' υφίσταται σε μια βιομηχανική καινοτομία, όπως επίσης σε μια τεχνολογική εφεύρεση, σ' ένα εμπορικό κύκλωμα, όπως επίσης σε μια θρησκευτική δημιουργία, σ' όλες τις ροές και τα ρεύματα που μόνο δευτερευόντως επιτρέπουν στους εαυτούς τους να οικειοποιούνται από το κράτος. Δεν μπαίνει με όρους ανεξαρτησίας, αλλά συνύπαρξης και ανταγωνισμού σ' ένα διαρκές πεδίο αλληλόδρασης, που

πρέπει να κατανοήσουμε την εξωτερικότητα και την εσωτερικότητα, τις πολεμικές μηχανές της μεταμόρφωσης και τους κρατικούς μηχανισμούς της ταυτότητας, τις ομάδες και τα βασίλεια, τις μεγαμηχανές και τις αυτοκρατορίες. Το ίδιο πεδίο περιορίζει την εσωτερικότητά του στα κράτη, αλλά περιγράφει την εξωτερικότητά του σ' αυτά που διαφεύγουν των κρατών ή εναντιώνονται σ' αυτά. ●

*Απόσπασμα από το βιβλίο των G. Deleuze-F. Guattari *Mille Plateaux*, κεφάλαιο «Traité de nomadologie: La machine de guerre», εκδόσεις Minuit, Παρίσι.*

ΓΙΑ ΤΟΝ ΦΕΛΙΞ

του *Gilles Deleuze*

Μέχρι το τέλος, η δουλειά μου με τον Φελίξ ήταν για μένα πηγή ανακαλύψεων και χαράς. Ωστόσο, δεν θέλω να μιλήσω για τα βιβλία που φτιάξαμε μαζί, όσο για εκείνα που έγραψε μόνος. Αφού μου φαίνονται ως ένας ανεξάντλητος πλούτος. Κινούνται σε τρία πεδία, στα οποία ανοίγουν δημιουργικούς δρόμους.

Κατά πρώτο λόγο, στο ψυχιατρικό πεδίο, ο Φελίξ εισήγαγε από την πλευρά της θεσμικής ανάλυσης δύο βασικές έννοιες: τις ομάδες-υποκείμενο και τις εγκάρσιες (μη-ιεραρχικές) σχέσεις. Πρέπει να υπογραμμιστεί ότι τέτοιες έννοιες είναι τόσο πολιτικές, όσο και ψυχιατρικές.

Και ότι το ντελίριο ως ψυχωτική πραγματικότητα είναι μια δύναμη που εισβάλλει, επενδύει άμεσα το κοινωνικό και πολιτικό πεδίο: μακράν από το να ανήκει στις κλασικές αρχές της ψυχανάλυσης, το ντελίριο κάνει να «παρεκκλίνουν» οι ήπειροι, οι φυλές και οι ράτσες. Είναι ταυτοχρόνως παθολογική διαδικασία προς θεραπεία, αλλά και θεραπευτικός παράγοντας που πρέπει να οριστεί πολιτικά. Με μια πιο γενική έννοια, κατά δεύτερο λόγο, ο Φελίξ ονειρεύοταν ίσως ένα σύστημα του οποίου συγκεκριμένα μέρη θα ήταν επιστημονικά, άλλα φιλοσοφικά, κάποια εμπειρικά, καλλιτεχνικά κ.ο.κ.

Ο Φελίξ ανυψωνόταν σ' ένα παράξενο επίπεδο, ικανό να περιλαμβάνει τη δυνατότητα επιστημονικών λειτουργιών, φιλοσοφικών εννοιών, δεδομένων εμπειριών καλλιτεχνικής δημιουργίας. Και αυτή η δυνατότητα είναι μοναδικά ομοιογενής, ενώ γενικά οι δυνατότητες είναι ετερογενείς. Εξού το αξιοθαύμαστο σύστημα των τεσσάρων κειμένων στις *Σχιζοαναλυτικές Χαρτογραφίες*: τα εδάφη, οι ροές, οι μηχανές και τα σύμπαντα.

Τέλος, κατά τρίτο λόγο, κάπου που δεν έχει γίνει ιδιαίτερα αντιληπτό, σε ορισμένες καλλιτεχνικές αναλύσεις του Φελίξ για τον Balthus, τον Fromangier, ή σε λογοτεχνικές αναλύσεις όπως το ουσιώδες κείμενο για το ρόλο του ρεφραίν στον Προυστ (από

την κραυγή των εμπόρων μέχρι τη μικρή φράση του Venteuil), ή το συγκινητικό κείμενο για τον Ζενέ και τον φυλακισμένο της αγάπης.

Το έργο του Φελίξ πρέπει να ανακαλυφθεί, ή να ξαναανακαλυφθεί. Είναι ένας από τους καλύτερους τρόπους για να κρατηθεί ζωντανός ο Φελίξ. Αυτό που είναι πιο σπαρακτικό στην ανάμνηση ενός πεθαμένου φίλου, είναι οι χειρονομίες και τα βλέμματα που έρχονται ακόμα, που φτάνουν ακόμη κι όταν έχει πεθάνει.

Το έργο του Φελίξ χαρίζει σ' αυτές τις χειρονομίες και σ' αυτές τις εικόνες μια νέα ουσία, μια νέα σταθερότητα, ικανές να μας μεταδώσουν τη δύναμή τους. ●

Το παραπάνω κείμενο του Ζ. Ντελέζ δημοσιεύθηκε στο τεύχος 18 του περιοδικού Chimères, χειμώνας 1992-93, που είχαν ιδρύσει ο Ντελέζ με τον Γκουαταρί, με αφορμή την απώλεια του Φελίξ Γκουαταρί.

ΧΑΟΣΜΟΣ

του Antonio Negri

ΚΡΑΤΩ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΜΟΥ το τελευταίο βιβλίο του Ζυλ Ντελέζ και του Φελίξ Γκουατταρί *Qu'est-ce que la philosophie?* Θέλω εδώ να μιλήσω γι' αυτό όχι για να προκαταβάλλω τους φιλοσοφούντες αναγνώστες που θα το μελετήσουν με προσοχή και θα μιλήσουν για το πώς και γιατί αυτού του βιβλίου, εκ πρώτης όψεως σημαντικό και σε δεύτερη ανάγνωση σίγουρα ένα που μπορεί να θεωρηθεί από τα κρίσιμα σημεία της φιλοσοφίας του αιώνα (συμπληρώνοντας την τριλογία των δύο συγγραφέων μετά το *L'anti-Oedipe* και το *Mille Plateaux*), το οποίο ανανεώνει σε μεγάλο βαθμό τη μοντέρνα αντίληψη της φιλοσοφίας και της μεταφυσικής, επανακατακτώντας την αξία του παρόντος, πέρα από τις παραμορφώσεις του λεγόμενου μετα-μοντέρνου... Όχι, δεν θέλω να μιλήσω γι' αυτά, αλλά για να επισημάνω σ' αυτό το βιβλίο, τα έντονα, σχεδόν βίαια εκφρασμένα, συμπτώματα μιας αντίληψης της εποχής μας που έχει γίνει, για το σύνολο των κοινών ανθρώπων, τόσο γενική όσο και απέλπιδα. Ξεκινώντας από αυτή την κοινή αντίληψη του κόσμου είναι που οι συγγραφείς μας διερευνούν τα καθήκοντα της φιλοσοφίας.

Ζούμε στο χάος: ιδού το πρώτο, θεμελιώδες στοιχείο της κοινής αντίληψης της εποχής μας. Ένα χάος καταστροφικό, μέσα στο οποίο δεν βρίσκουμε προσανατολισμό.

Τίποτα δεν είναι πιο επώδυνο και αγχώδες από μια σκέψη που διαφεύγει καθεαυτή, από ιδέες φυγής που εξαφανίζονται μόλις οριστούν, ήδη λησμονημένες ή μέρος άλλων που δεν μπορούμε να πούμε πως κατανοούμε καλύτερα. Ανήκουν σ' εκείνες τις ατέλειωτες μεταβλητές που η εξαφάνιση και η εμφάνιση συμπιέζει. Διαθέτουν άπειρες ταχύτητες ανακατεμένες με την ακινησία ενός τίποτα και μιας σωπής που περνούν χωρίς να γαντζώνονται ούτε στη φύση ούτε στη σκέψη. Και πρόκειται για μια στιγμή που εμείς δεν γνωρίζουμε αν είναι πολύ σύντομη ή πολύ μακρά, αν μιλάμε για τον χρόνο. Δεχόμαστε τα χτυπήματα του μαστιγίου, που σκάνε όπως οι αρτηρίες...

Είναι το χάος της ζωής μας ως ανθρώπων βυθισμένων στον ανόητο ορίζοντα της επικοινωνίας, στη διασπορά της σκέψης, στη σύγχυση μιας αναπαραγωγής του αισθητού που δεν βρίσκεται πλέον επίπεδο ανασύνθεσης. Ανοίγω τη σημερινή εφημερίδα: μια τεράστια φωτογραφία δείχνει ένα πλήθος εξορίστων να σριμώχεται στην αποθάβρα ενός μεσογειακού λιμανιού, ενώ μια άλλη δείχνει τη μεταφορά χιλιάδων τύπων αυτού του τεράστιου πλήθους, σ' ένα στάδιο. Σε μια διπλανή σελίδα βλέπω κατοικίες κατεστραμμένες από βόμβες και κανόνια, θα μπορούσε να είναι η Βηρυττός ή κάποιο χωριό χαμένο στον κάμπο του ολαβικού Δούναβη. Στις άλλες σελίδες των μπλαμπλα κάποιοι απερίσκεπτοι προσπαθούν να κρίνουν αυτές τις εικόνες που αναστατώνουν. Ανοίγω την τηλεόραση κι αυτές οι ίδιες εικόνες, αυτά τα ίδια μπλαμπλα, προβάλλονται με επιμονή. Αύριο εικόνες και μορφές βίας θα έρθουν από τα αμερικανικά γκέττο, τα νοτιοαφρικανικά, τις ερημωμένες και λιμοκτονούσες ιρακινές περιφέρειες. Ξανανοίγω την εφημερίδα, φεύγω από τις σελίδες της επικαιρότητας, ρίχνω μια ματιά γεμάτη πόθο στις πολιτιστικές σελίδες: είναι ο θρίαμβος του ανούσιου και του αντιφατικού. Το χάος παρουσιάζεται εδώ σαν κάτι προς αναζήτηση, ζήτημα όρεξης, απόλαυσης. Οι διανοούμενοι εκκρίνουν αδύναμη σκέψη, αδιαφορία πολλαπλασιασμένη στο άπειρο, σκέψη που συμβιβάζεται με το κενό ή το υπερβολικό. Η σκέψη δεν πρέπει να ενοχλείται, πρέπει μόνο να ασχολείται με το να μη σκέφτεται εκείνο που θα έπρεπε να σκέφτεται. Το σώμα και η ευφύια μας, έτσι αποκρυμμένα σ' αυτό το χάος και απ' αυτό απορροφημένα, προβάλλονται σε χίλιες ασαφείς διαστάσεις. Έχω δίπλα μου τη μικρή μου κόρη. Με ρωτά γι' αυτά που βλέπει, τις φωτογραφίες της εφημερίδας, τις εικόνες της τηλεόρασης. Τι να απαντήσω; Πώς να μεταδώσω κάτι που ξεπερνά την ανοησία και την τρέλλα που αυθορμήτως καταλαβαίνει; Ένας χάος καταστροφικό, μέσα στο οποίο δεν βρίσκουμε προσανατολισμό. Μια συνεχής αναπαραγωγή του χάους, με τέτοια ταχύτητα που η ανάμνηση, ο στοχασμός, είναι αδύνατοι. Τι είναι το πραγματικό; Η συνέχιση της αισθητικότητάς μου διακόπτεται συνεχώς. Κάθε προσπάθεια κατάθεσης της εμπειρίας και κάθε προσπάθεια να γίνει αυτή μια κοινή εμπειρία, κάθε συνομιλία, κάθε στοχασμός, καίγονται από την απουσία οποιουδήποτε προστατευτικού κανόνα, με το ντελίριο να είναι ο μοναδικός ορίζοντας της ελπίδας σωτηρίας μας.

Η καθημερινή καταστροφή γίνεται αντιληπτή σαν φυσιολογική, ήτοι σαν η αναγκαία εξέλιξη των κινήσεων της κοινωνίας και του κόσμου. Συνεχίζω την αγνόηση της εφημερίδας. Βρίσκω ένα άρθρο το οποίο αναφέρει τα χρήματα που δαπανούν οι μεγάλες δυτικές χώρες για να μπει τέλος στη μάστιγα των ναρκωτικών: αλλά δεν είναι αυτός ακριβώς ο παράλογος κόσμος και αυτή η τρελλή επικοινωνία που ωθούν στα ναρκωτικά; Όπως σε κάποια μυθιστορήματα «επιστημονικής φαντασίας», στα οποία διερωτώμαι αν τα ναρκωτικά δεν είναι η ουσία της οποίας η κοινή συνείδηση απαιτεί σήμερα τη χρήση, προκειμένου να συνεχίσει να ζει σ' αυτό το πανδαιμόνιο.

Έτσι ο Ντελέζ και ο Γκουατταρί μας οδηγούν μέσω της Κόλασης αυτού του κόσμου και ερμηνεύουν σε μια πρώτη προσέγγιση τον αποπροσανατολισμό, την εξορία της κοινής συνείδησης. Αλλά η εργασία τους δεν εγκλωβίζεται σ' αυτή την απελπισμένη αντίληψη. Μπροστά στο «χάος» υπάρχει ο «κόσμος», η επιθυμία της τάξης. Στη φιλοσοφία, στην τέχνη, στην επιστήμη, εμείς την αναζητούμε απελπισμένα. Δεν πρόκειται εδώ να ακολουθήσουμε εκ νέου τις έσοχτες αναλύσεις που μας παρουσιάζει η κριτική επιστημολογία αυτών των συγγραφέων, την προσπάθεια που καταβάλλουν για να ανοικοδομήσουν έναν οριζόντια ελπίδας βασισμένο στην οικοδόμηση των ιδεών, των ωραίων έργων και των αποτελεσματικών μετασχηματισμών του πραγματικού. Εκείνο που μας ενδιαφέρει να υπογραμμίσουμε εδώ, είναι πώς αυτή η επιθυμία, αυτή η ελπίδα, θα μπορέσουν να ζήσουν στην κοινή αντίληψη του κόσμου και πώς θα μπορέσει να είναι δυνατή η έξοδος από την Κόλαση. Μοιάζει σαν μια αδύνατη προσπάθεια... Ωστόσο είναι ακριβώς αυτή η αδυνατότητα που αποκαλύπτει την αποτελεσματικότητά της. Είναι η ακραία δυσκολία του έργου της απελευθέρωσης, η τραχύτητα της αντίστασης και η αρχέγονη δύναμη της επιβίωσης που μας αποκαλύπτουν το δρόμο που, μέσα στο χάος, μας φέρνει *εναντίον* του χάους. Σίγουρα, εκείνος ο κόσμος στον οποίο τείνουμε δεν θα μας παρουσιαστεί ποτέ ως τέτοιος. Η εποχή των ουτοπιών έχει περάσει. Αλλά αν ο κόσμος δεν θα γίνει η κατοικία μας, υπάρχει ένας τόπος που οφείλουμε και μπορούμε πάντοτε, έλκοντας νέα ουσία από το χάος, να οικοδομήσουμε: είναι ο *Χάοςμος*.

Στην κοινή αντίληψη του κόσμου, το βλέπουμε καλά, αυτό το αίσθημα της αναγκαιότητας οικοδόμησης κάποιου άλλου πράγ-

ματος από το χάος στο οποίο είμαστε βυθισμένοι, υπάρχει έντονα. Σίγουρα, η εναλλακτική λύση υπάρχει στην επιστήμη, στην τέχνη, στη φιλοσοφία, υπάρχει στην επιθυμία του καθενός από μας, πολίτες της κοινής συνείδησης, για την παραγωγή ενός νέου είναι, είτε αυτό είναι εννοιακό, καλλιτεχνικό ή επιστημονικό. Αλλά αυτό το νέο είναι δεν είναι πειθαρχημένο, δεν υπόκειται σε αυστηρές μεθοδολογίες, ούτε περιορίζεται σε ιδιαίτερες αγορές. Αντιθέτως, η δημιουργική επιθυμία ενοποιεί διαφορετικές εμπειρίες και ξαναβρίσκει την ενότητα στη ζωή. Στη ζωή των ατόμων αλλά, κατά μείζονα λόγο, σ' εκείνη της συλλογικότητας. Όχι σ' εκείνη τη συλλογικότητα που είναι διαχωρισμένη από τα άτομα, αλλά στη μοναδική συλλογικότητα των ενεργών και ικανών πολιτών για τη δημιουργία ενός παραγωγικού φαντασιακού. Αυτή η κοινή επιθυμία είναι μια δυσανάλογη δύναμη, μας λένε οι Ντελέζ-Γκουατταρί. Δεν χρειάζονται οι φιλόσοφοι για να το επιβεβαιώσουν, αρκεί η δική μας κοινή συνείδηση. Είναι η αδυνατότητα αντίστασης στο χάος που θέτει σε κίνηση την αδύνατη έρευνα του κόσμου. Είναι η απρέπεια της σημερινής μας κατάστασης που ωθεί προς το θαύμα μιας νέας άνεσης. Η κοινή συνείδηση εγγυάται κατά τρόπο ήρεμο ότι το θαύμα είναι δυνατό. Ένα θαύμα που θα εκρήγνυται κάθε μέρα, αν το θελήσουμε, δίνοντας μια τεταγμένη εικόνα στην επιθυμία, στο επειγόν μας εξόδου από το χάος.

Η κουβέντα γύρω από την ελπίδα είναι κοινή. Χρειαζόμαστε ένα είδος φραγκισκανισμού για να μπούμε στον XXI αιώνα. Στην απελπισία στην οποία ζούμε, αυτή η ασυνήθιστη ελπίδα είναι εμφανής.●

Το κείμενο του Α. Negri πρωτοδημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Μαδρίτης El Mundo, τον Αύγουστο του 1991. Συμπεριλαμβάνεται στη συλλογή Ο Χειμώνας Τελείωσε, εκδόσεις Castelvecchi, Ρώμη, 1996.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΩΝΤΑΣ ΔΡΟΜΟΥΣ ΠΟΥ ΑΝΟΙΓΟΝΤΑΙ

του *Franco Berardi «Bifo»*

1.

«Το γράφειν δεν έχει σε τίποτα να κάνει με το σημαίνει, αλλά με το να μετράς περιοχές, να χαρτογραφείς δρόμους που ανοίγονται» (Ντελέζ-Γκουατταρί, *Ρίζωμα, Χίλια Επίπεδα*). Χαρτογραφώντας δρόμους που ανοίγονται, παράγοντας έννοιες ικανές να ερμηνεύσουν το διαφορετικό γίνεσθαι, δημιουργώντας αστερισμούς σημείων ικανούς να δώσουν μορφή στη γονιμοποιήση πραγματικότητας, στη φυγή από τη σημερινή σημασία. Αυτός είναι ο καλύτερος τρόπος για να ορίσουμε την έννοια της δραστηριότητας του φιλοσόφου, του ποιητή, του οραματιστή. Στη σκέψη, στη γλώσσα, στη δημιουργία μορφών, αυτός επεξεργάζεται χάρτες μιας πραγματικότητας που δεν υπάρχει ακόμη. Οι συγγραφείς των *Χιλίων Επιπέδων* έχουν δουλέψει κυρίως μ' αυτή τη μαניέρα κι αυτός είναι ο μοναδικός τρόπος για να κατανοήσουμε το έργο τους, αναζητώντας και ξεδιπλώνοντας τα σημεία ενός γίνεσθαι, ενός άλλου τρόπου που ακόμη δεν έχει πάρει μορφή, αλλά που από καιρό συμπίεζεται, παραμορφώνοντας επώδυνα τα όρια του γνωστού. Γι' αυτό η σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί είναι η σκέψη του αιώνα που έρχεται. Όχι επειδή πρόκειται για ουτοπία, ούτε για προεικόνιση ή μελλοντολογία, τίποτα απ' όλα αυτά. Αυτό που έχουν κάνει είναι προπάντων ο πειραματισμός με σημειωτικές αλληλουχίες, ικανές να δώσουν μορφή σ' αυτό που δεν είναι ακόμη συνειδητό, σ' αυτό που δεν υπάρχει ακόμα, αλλά συμπίεζεται στο υπάρχον. Πειραματισμός με έννοιες που συσιστούν επίπεδα σταθερότητας, επίπεδα διατρεξιμότητας, επίπεδα του κόσμου.

2.

Πώς θα εργαστούμε πάνω στη σκέψη των φίλων, πεθαμένων

αλλά τόσο παρόντων, πάνω στη σκέψη των Ζυλ Ντελέζ-Φελίξ Γκουατταρί; Η σκέψη του Ζυλ και του Φελίξ γεννιέται στη ρήξη του '68, υποστηρίζει πολιτικά, υπαρξιακά και φιλοσοφικά την ιστορία των κινημάτων, αλλά δεν έχει σε τίποτα να κάνει με τις τάσεις επανενεργοποίησης των ιδεολογιών που συνόδευσαν τις επαναστάσεις του 20ου αιώνα. Η σκέψη του Ζυλ και του Φελίξ είναι κατ' ουσίαν αντιδιαλεκτική, θέτει προβλήματα στην ιστορική διάσταση από την άποψη της ριζωματικής γονιμοποίησης των γραμμών διαφυγής που βρίσκονται έξω από την ίδια την ιστορία. Μ' αυτή την έννοια η σκέψη του Ζυλ και του Φελίξ είναι ξένη ως προς την ιδεολογική πλοκή του 20ου αιώνα και είναι μια προκαταβολή του κόσμου που έρχεται, του κόσμου του δομημένου γύρω από μη μηχανικές τεχνολογίες, εννοιοποιούμενου σε μορφή όχι επακόλουθη, αλλά ταυτόχρονη. Γι' αυτό μια εργασία πάνω στη σκέψη του Ζυλ και του Φελίξ είναι ο καλύτερος τρόπος χρήσης της φιλοσοφικής μας φαντασίας στην προοπτική του 21ου αιώνα. Αλλά πώς να δουλέψεις με τη σκέψη του Ζυλ και του Φελίξ;

3.

Η σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί δεν είναι λαβυρινθώδης, αλλά ριζωματική και πολυεπίπεδη. Ο λαβύρινθος ξετυλίγεται σ' έναν χώρο μονοεπίπεδο· στον λαβύρινθο ακολουθείται ένας δρόμος που δεν οδηγεί πουθενά, αλλά τα πόδια ακουμπούν σε συγκεκριμένο έδαφος. Η σχέση ανάμεσα στο ύψος και το βάθος είναι, τουλάχιστον, εξασφαλισμένη. Το επίπεδο του λαβυρίνθου δεν διαπερνάται από κανένα άλλο επίπεδο. Γι' αυτό δεν μπορούμε να διαφύγουμε. Δεν υπάρχουν γραμμές διαφυγής σ' ένα μονοεπίπεδο έδαφος. Το έδαφος που μιλούν οι Ντελέζ-Γκουατταρί δεν είναι λαβυρινθώδες, γιατί είναι ένα έδαφος πολυεπίπεδο, δηλαδή κατά βάθος δεν είναι έδαφος. Περπατάς επί μακρόν τους δρόμους ενός λαβυρίνθου, αλλά σ' ένα συγκεκριμένο σημείο βρίσκεσαι να περπατάς σ' έναν άλλο. Όπως συμβαίνει στα έργα του Έσερ. Π.χ. η γλώσσα. Η γλώσσα θα μπορούσαμε να πούμε ότι λειτουργεί σαν ένας λαβύρινθος: μπαίνεις στο παιχνίδι στο οποίο κάθε σημείο παραπέμπει σε μια σημασία, και κάθε σημασία με τη σειρά της είναι σημείο μιας άλλης σημασίας, και το παιχνίδι των παραπομπών μπορεί να κρατήσει επ' αόριστον, δεν

υπάρχει τρόπος να σταματήσει από οποιαδήποτε πλευρά. Μια στρουκτουραλιστική σύλληψη δεν θα πει ποτέ πώς παράγεται μια έννοια, πώς τα πράγματα κινούνται στ' αλήθεια, μέσω της γλώσσας. Αν κάθε σημείο παραπέμπει σε μια σημασία που είναι σημείο άλλων σημασιών κι έτσι καταλήγουμε στο άπειρο, πώς και καταφέρνω να πω πάμε και οι άνθρωποι που βρίσκονται μαζί μου πηγαίνουν στ' αλήθεια; Ιδού πώς έχουν τα πράγματα: η γλώσσα δεν είναι καθόλου ένα σύστημα που λειτουργεί σύμφωνα με αμφίσημες απαντήσεις, μονοεπίπεδες παραπομπές· η γλώσσα έχει ένα εξωτερικό μέρος που σ' ένα συγκεκριμένο σημείο γίνεται εσωτερικό, η γλώσσα ξαναεκπέμπει επίσης στο περιβάλλον της, στο σώμα, πρώτα και μετά στο φανταστικό και στην προσδοκία, στην επιθυμία. Η γλωσσολογική παραγωγή του νοήματος είναι δυνατή από εκείνο που βρίσκεται απ' έξω, από το ότι η γλώσσα διασταυρώνεται, συνδέεται και γονιμοποιείται με άλλα επίπεδα. Εμείς μπορούμε να προσπαθήσουμε να περιγράψουμε τα διάφορα επίπεδα ξεχωριστά, αλλά αυτά λειτουργούν μόνο αλληλοδραστικά. Όταν δύο μαλώνουν, σκεφτόμαστε ότι ο ένας από τους δύο έχει άδικο και ο άλλος δίκιο, ότι υπάρχει εδώ μια διαμάχη ανάμεσα στην αλήθεια και το ψέμμα. Έτσι αρχίζει η διαλεκτική, έτσι αρχίζει ο πόλεμος. Το νόημα, η συμφωνία, η ανοησία, το λάθος· δεν πρόκειται γι' αυτό, δεν πρόκειται για την αντίθεση ανάμεσα σε μια αλήθεια και σ' ένα ψέμμα. Πρόκειται για γραμμές διαφυγής προς άλλα επίπεδα του νοήματος· όταν δύο μαλώνουν, δεν μπορούμε να πούμε αυτό είναι αλήθεια και αυτό είναι ψέμμα, ή τουλάχιστον δεν είναι αυτός ο λόγος για τον οποίο αυτοί οι δύο μαλώνουν. Μαλώνουν γιατί στέκονται σε μη γειτονικά δύο επίπεδα, γιατί δεν στέκονται στο ίδιο επίπεδο του νοήματος, γιατί ο ένας περπατά επί μακρόν σ' έναν λαβύρινθο διαφορετικό από εκείνον που περπατά ο άλλος, γιατί οι δύο λαβύρινοι διατέμνονται κατά μήκος μιας γραμμής που επιτρέπει τη διαφυγή σ' ένα άλλο επίπεδο, αλλά δεν ταιριάζουν σε σχέση με τα υπόλοιπα.

Το ρίζωμα είναι η διάσταση της δικτυακής διατομής των επιπέδων που διατέμνονται χωρίς να επιβάλλονται. Για να μιλήσουμε περί της μεθόδου, λαμβάνουμε υπ' όψιν τη φράση που διαβάζουμε στο *Différence et répétition*: «Το πρόβλημα δεν είναι ν' αντιτάξουμε στη δογματική εικόνα της σκέψης μιαν άλλη εικόνα, όπως, παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση της σχιζο-

φρένειας, όσο κυρίως να θυμόμαστε ότι η σχιζοφρένεια δεν είναι μονάχα ένα ανθρώπινο γεγονός, αλλά μια πιθανότητα της σκέψης, που δεν αποκαλύπτεται παρά με την εξάλειψη της εικόνας» (Ντελέζ). Η σχιζοφρένεια είναι ένα επίπεδο του λόγου που διατέμνει το επίπεδο στο οποίο βρισκόμαστε –είναι μια γραμμική διαφυγή από το επίπεδο του λόγου που μας εισάγει σε άλλες περιπέτειες του νοήματος.

4.

Αυτός είναι επίσης ο λόγος για τον οποίο μου φαίνεται μάλλον δύσκολο, σχεδόν αδύνατο, να γράψω το βιβλίο που δουλεύω εδώ και καιρό, το βιβλίο για τον Ζυλ και τον Φελίξ, γιατί κάθε φορά που προσπαθώ να γράψω κάτι το συστηματικό για τη σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί, καταλαβαίνω ότι το κέντρο αυτής της σκέψης μετακινείται. Η σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί δεν μιλά για τη σημειολογία, τη σημειωτική, μιλά για τη σημειωτικοποίηση. Είναι μία σύλληψη με την οποία δεν πρόκειται να συμφωνήσουν και πολύ οι ορθόδοξοι σημειολόγοι, απεναντίας είναι μία σύλληψη που αμφισβητεί την υποτιθέμενη περιγραφικότητα της ορθόδοξης σημειολογικής σκέψης. Η σημειωτικοποίηση είναι η δραστηριότητα που αποδίδει ένα νόημα στα αντικείμενα του κόσμου, που τα προβάλλει σε σχέση με την απόκτηση ενός νοήματος, ενός σχιζοειδούς νοήματος, δηλαδή ενός νοήματος που αλλάζει, ακολουθώντας την ίδια διαδρομή μ' αυτόν που το εκφέρει. Η σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί απ' αυτή την άποψη επιτρέπει τη σύνθεση: η σημειωτικοποίηση στη θέση της ερμηνείας. Η ερμηνεία επαναφέρει την ψυχογένεση σε μια οικουμενική και κανονιστική δομή του εγώ. Η ερμηνεία προϋποθέτει μια ιστορική σημασία που επαληθεύεται μέσω των χειρονομιών. Η ερμηνεία ενέχει μια γραμμικότητα του κειμένου και μια άμεση και ανοικοδομητική σχέση ανάμεσα στην πρόθεση του εκφράζοντος και τη λειτουργία της έκφρασης. Αλλά μπορούμε να τα εγκαταλείψουμε όλα αυτά, αποκτώντας πολλά πλεονεκτήματα. Η ψυχογένεση θα εμφανιστεί λοιπόν μέσα στη μη αναγώγιμη μοναδικότητά της, ως διαδικασία σημειωτικοποίησης του κόσμου από την πλευρά ενός επιθυμητικού οργανισμού. Το γεγονός θα προκύψει έτσι μέσα στη μη αναγώγιμη μοναδικότητά του σε κάθε ιστορική σύνθεση και η «Ιστορία» εμφανίζεται ως το σημείο

της ασταθούς διασταύρωσης ανάμεσα σε αναρίθμητα γεγονότα σημειωτικοποίησης. Το κείμενο θα προκύψει τότε ως μια συναρμολόγηση ικανή να λειτουργήσει ποικιλοτρόπως, σύμφωνα με το διακεκριμένο νευρικό ερέθισμα μέσα στο οποίο διαβάζουμε, ως μία ροή συζητήσιμης σημειωτικοποίησης. Οι ιδέες δεν είναι καταστάσεις αναπαραγωγής ή ιδιοποίησης της πραγματικότητας, αλλά εργαλεία που επιτρέπουν να εργαζόμαστε πάνω στην πραγματικότητα, να τη «μηχανεύομαστε», δηλαδή να την προβάλλουμε (το ρήμα «μηχανεύομαι» κατά τη γνώμη μου σημαίνει συχνά προβάλλω, πραγματοποιώ μέσω μιας εννοιακής χειραγώγησης).

5.

Μου φαίνεται ελλιπές το να πω ότι η επινόηση της σημειωτικοποίησης είναι κεντρική στη σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί. Μα πώς μπορούμε να μιλάμε για κεντρικότητα όταν ασχολούμαστε με τη ριζωματική σκέψη; Να γιατί συναντώ μια μάλλον μεγάλη δυσκολία όταν προσπαθώ να είμαι συστηματικά αναφορικά με τη σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί. Να γιατί δεν καταφέρνω να γράψω το βιβλίο που έχω υποσχεθεί για τη σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί. Γιατί κάθε συστηματοποίηση προδίδει και κατά κάποιο τρόπο συνθλίβει τη φόρμα, την ίδια τη χειρονομικότητα εκείνης της σκέψης. Πιθανώς να εργαστούμε γύρω από τη ριζωματική σκέψη των Ντελέζ-Γκουατταρί σε μια φόρμα που θα είναι εκείνη του υπερκειμένου, δηλαδή ενός κειμενικού ριζώματος που σχηματίζεται την ίδια στιγμή ως ριζώμα υπαρξιακό, ως ριζώμα επικοινωνιακό, ως ριζώμα τεχνολογικό και δημιουργικό. Πρόκειται για ένα πρόγραμμα εργασίας που προτείνω σε όλους εκείνους που ενδιαφέρονται να χαρτογραφήσουν τους δρόμους που ανοίγονται ακολουθώντας τον χάρτη των βιβλίων που έχουν γράψει ο Ζυλ και ο Φελίξ, και δεν είναι μόνο τα βιβλία, αλλά και οι συνεντεύξεις, οι εικόνες, οι ταινίες, οι συναντήσεις, οι μαρτυρίες, οι προσκλήσεις, οι πράξεις. ●

Το κείμενο του F. Berardi δημοσιεύθηκε στην ιταλική επιθεώρηση Derive Approdi, no 9/10, Φλεβάρης 1996, στα πλαίσια ενός μικρού αφιερώματος στη μνήμη του Ζυλ Ντελέζ.

Στην ανά χειράς έκδοση και με άξονα το κείμενο του Ζυλ Ντελέζ *Η κοινωνία του ελέγχου*, συλλέξαμε και παρουσιάζουμε στο ελληνικό κοινό κείμενα του ίδιου του Ντελέζ, αλλά και ανθρώπων που συνεργάστηκαν μαζί του και έγραψαν γι' αυτόν και το έργο του. Προσπαθήσαμε να παρουσιάσουμε κυρίως την πολιτική πλευρά του γάλλου φιλοσόφου που δυστυχώς στη χώρα μας επιμελώς αποσιωπούν οι γαλλοτραφείς «διανοούμενοι». Ίσως γιατί είναι ευκολότερο να κάνουν ανέξοδα την «κριτική» τους σε διάφορες «έγκριτες» εφημερίδες χρησιμοποιώντας το έργο ανθρώπων όπως ο Ντελέζ, ενώ την ίδια στιγμή σφυρίζουν αδιάφορα για τα πογκρόμ σε βάρος των μεταναστών, την καταστολή παντός είδους «περιθωριακών», την αυξανόμενη επιτήρηση των δημόσιων και ιδιωτικών χώρων, τον «ευπρεπισμό» των μητροπολιτικών κέντρων, τον περιορισμό των ατομικών και κοινωνικών ελευθεριών... Ξεχνώντας ανάμεσα στ' άλλα, όπως λέει και ο Ντελέζ, ότι εφόσον αυτή είναι η κοινωνία στην οποία ζούμε, απαραίτητη συνθήκη της ύπαρξής μας είναι ο συνεχής αγώνας εναντίον της, κάτι που αποτελεί και συστατικό της ελευθερίας μας.

Η έκδοση